

RAAP BELGIË – RAPPORT 890

EINDVERSLAG

Archeologisch onderzoek tijdens de stadskernvernieuwing

te Torhout

DEEL III

Historiek

[EINDVERSLAG]

opgraving- 2021H350

[COLOFON]

[TITEL] Stadskernvernieuwing te Torhout
Eindverslag – DEEL III: Historiek
Opgraving – 2021H350

[VERSIE] 30-09-2025

[AUTEUR(S)] S. Merchie, G. Thomas, N. Vanholme

[KAARTVERVAARDIGING] S. Barbaix

RAAP België BV
Begoniastraat 13
9810 Eke
Telefoon 09/311 56 20
E-mail: raap@raap.be
Website: www.raap.be

© RAAP België BV, 2025

RAAP België aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit het gebruik van de resultaten van dit onderzoek of de toepassing van de adviezen.

Figuur 1. Onderzoek van middeleeuwse leefniveaus nabij de kerk.

INHOUDSOPGAVE

Inhoudsopgave	3
1 Inleiding	5
2 Historiek van Torhout.....	6
2.1 Romeinse periode.....	6
2.2 Algemene geschiedenis van Torhout.....	6
2.2.1 De oudste bronnen: 7 ^{de} tot 9 ^{de} eeuw.....	6
2.2.2 Wat in de 10 ^{de} / begin 11 ^{de} eeuw?	7
2.2.3 Economische welvaart: midden 11 ^{de} tot late 13 ^{de} eeuw	7
2.2.4 Terugval van de welvaart vanaf de late 13 ^{de} eeuw	7
2.2.5 Torhout vanaf de 16 ^{de} eeuw.....	8
2.2.6 De 19 ^{de} en 20 ^{ste} eeuw.....	8
2.3 De Sint-Pietersbandenkerk en haar begraafplaats.....	8
2.3.1 Het kerkgebouw	8
2.3.2 Het Kerkhof	10
2.4 De Jaarmarkt van Torhout	10
2.5 Het Torhouts pottenbakkersambacht.....	13
3 Cartografische bronnen.....	16
3.1 16 ^{de} -eeuws kaartmateriaal	16
3.2 17 ^{de} -eeuws kaartmateriaal.....	17
3.3 18 ^{de} -eeuws kaartmateriaal	18
3.4 19 ^{de} -eeuws kaartmateriaal	22
3.5 20 ^{ste} eeuw: Torhout in oude postkaarten	25
4 Archeologische voorkennis.....	28
4.1 Onderzoek van de kerk in 1941	28
4.1.1 De Romaanse kerk.....	28
4.1.2 Een Karolingische centraalbouw?	30
4.1.3 Karolingisch... of toch Romeins?	32
4.1.4 Romeinse wachttorens...of een religieus gebouw?	33
4.1.5 Graven	33
4.1.6 Een middeleeuwse straat.....	35
4.2 Romeinse sporen, graven en middeleeuwse resten ten zuidoosten van de kerk.....	36

4.3	Kleinschalig onderzoek en toevalsvondsten	37
4.3.1	Kleinschalig noodonderzoek.....	37
4.3.2	Losse vondsten	41
4.3.3	Een recente toevalsvondst	41
5	Conclusies	42
6	Bibliografie.....	43

1 INLEIDING

Torhout werd in 1578, tijdens de godsdienstoorlogen, grondig aangepakt met een grote stadsbrand tot het gevolg. Hierbij ging het archief verloren, en daarmee ook heel wat kennis over de geschiedenis van de stad. Op basis van nog bestaande bronnen kon echter heel wat informatie worden verzameld. Wat hieronder volgt is een korte bespreking van de gekende geschiedenis op basis van verschillende bronnen. Het is geenszins een gedetailleerde en uitgebreid omschreven historische studie. Dit hoofdstuk dient als kapstok om de bekomen archeologische resultaten aan op de hangen. Op basis van de archeologische data wordt nagegaan of bepaalde aannames kunnen worden ondersteund, of eerder weerlegd. Daarnaast wordt getracht hiaten in de geschiedenis van Torhout weg te werken.

In een eerste deel wordt kort de gekende geschiedenis neergepend, waarna enkele thema's worden uitgelicht die van belang zijn voor het uitgevoerde archeologisch onderzoek. De aangehaalde thema's zijn: de Sint-Pietersbandenkerk, de middeleeuwse jaarmarkten en Torhout als pottenbakkerscentrum.

In een tweede deel worden de historische kaarten besproken en de informatie die daaruit voortvloeit.

Belangrijk in dit verhaal is de kennis die reeds tijdens oudere opgravingen is vergaard. In het derde deel worden deze samengevat. Het gaat om zowel kleinere toevalsvondsten, noodopgravingen, alsook grotere opgravingen zoals deze aan de kerk. Deze archeologische gegevens zijn, zo zal blijken, een aanvulling op de oudste historische periodes waar geen cartografische bronnen voorhanden zijn. De bestaande archeologische kennis zal verbonden worden met de nieuwe resultaten van het onderzoek tijdens de stadskernvernieuwing in 2021-2023.

Figuur 2. Reconstructie van de Romaanse kerk (toestand eind 12de eeuw)(Bron: Meersseman & Firmin, 1942).

2 HISTORIEK VAN TORHOUT

2.1 ROMEINSE PERIODE

Torhout bevond zich langs de Romeinse weg Bavay-Oudenburg¹, waardoor steeds werd aangenomen dat er tijdens de Romeinse periode enige vorm van bewoning moet zijn geweest. Dit vermoeden werd onder meer bevestigd in 2010 door een opgraving van Raakvlak, waarbij heel wat Romeinse sporen aan het licht kwamen.² Ook tijdens oudere opgravingen werden er verspreid over Torhout Romeinse vondsten gedaan. Zo werden tijdens de grootschalige opgraving van de Sint-Pietersbandenkerk in 1941 Romeinse munten, fibulae, scherven en bouw materiaal aangetroffen (*tubili* en dakpanfragmenten).³ Ondanks deze vondsten blijft het lastig om een beeld te krijgen van Torhout tijdens de Romeinse periode. Dit is uiteraard grotendeels te wijten aan latere vergravingen die het bodemarchief uit de Romeinse periode verstoord hebben.

2.2 ALGEMENE GESCHIEDENIS VAN TORHOUT

2.2.1 De oudste bronnen: 7de tot 9de eeuw

Verschillende historische bronnen impliceren het bestaan van een religieuze gemeenschap te Torhout vanaf het midden van de 7de eeuw⁴. In de Karolingische *Vita Bavonis* (geschreven anno 830), over de kluizenaar Bavo († ca. 650), wordt het *monasterium Turholtense* vermeld. Door de aanwezigheid van het *monasterium* is geweten dat deze streek vroeg gekerstend werd. Over de oprichting van de gemeenschap is echter weinig geweten. Bronnen tonen het bestaan van de *cella T(h)urholt* in de Karolingische periode met zekerheid aan. De *Vita Anscharii*, de *Vita Rimberti* en verschillende oorkonden uit de 9de eeuw geven aan dat Keizer Lodewijk de Vrome de *cella* aan Ansharius, bisschop van Hamburg, schenkt in 834. Een jaar later, in 835 schenkt de bisschop van Reims de relieken van de heilige Donatius aan Ansharius en worden deze naar Torhout overgebracht.⁵ Uit deze bronnen blijkt dat de *cella* te Torhout een koningsklooster betrof, en dat de inkomsten voorbestemd waren om de kersteningsmissie in het Noorden te ondersteunen. Er was dan ook een school aanwezig, waar Vlaamse en vrijgekochte Deense en Slavische jongeren werden opgeleid tot toekomstige missionarissen. Dit stopte echter met het Verdrag van Verdun (843), waardoor Torhout toebehoorde aan Karel de Kale en in het West-Frankische rijk kwam te liggen (en Scandinavië in Oost-Francia). De *cella* van Torhout werd aan één van zijn leenmannen gegeven, en haar opbrengsten gingen niet langer naar Ansharius en zijn opvolgers. Deze leenman, Reginarius, viel later in ongenade en het klooster kwam terug in handen van Karel de Kale.⁶ De precieze locatie van de Torhoutse *cella* en haar mogelijke Merovingische voorganger is echter niet af te leiden uit de verschillende historische bronnen, al lijkt de huidige Sint-Pietersbandenkerk en haar omgeving de meest voor de hand liggende locatie te zijn.⁷

Wat er met deze *cella* gebeurde vanaf de 9de eeuw is eerder onduidelijk. Er wordt vanuit gegaan dat graaf Boudewijn I (863-†879) het klooster in handen kreeg en doorgaf. Dit blijkt uit een brief van zijn kleinzoon graaf Arnulf I (918-†965), waarin wordt vermeld dat de relieken van de heilige Sint-Donaas, die eerder in het *monasterium* van Torhout verbleven, overgebracht waren naar de Brugse *portus* door zijn grootvader (ca. 870).⁸ Hierdoor zou Torhout verdwijnen in de schaduw van Brugge. Wat er daarna gebeurde met dit *monasterium* is niet geweten. Bijkomend is er op basis van de historische bronnen geen duidelijk beeld van wat er zich verder afspeelt in het post-Karolingische Torhout.⁹

¹ Hillewaert & Ryckaert, 2019, 51.

² Huyghe, 2010a

³ S.N., 2018, 8-9.

⁴ Met dank aan Dr. B. Meijns van de Onderzoeksgroep Middeleeuwen aan KU Leuven voor het aanleveren van de nodige informatie

⁵ Mestdag, 2000, 18-19.

⁶ Mestdag, 2000, 19.

⁷ B. Meijns, 2000.

⁸ Mestdag, 2000, 19.

⁹ B. Meijns, 2000; Meijns, 2022.

Er wordt aangenomen dat het Torhoutse klooster en de kerk omstreeks 879 door Noormannen verwoest worden.¹⁰ Echter zijn hier geen bronnen over gekend. Boudewijn II (864-918) zou ook een versterkt castrum opgericht hebben, dat zich ten noorden van de huidige kerk zou moeten bevinden.¹¹ Volgens kronieken wordt er later door Arnulf II (960-988) een kerk opgetrokken bij deze burcht, die vermoedelijk door Diederik van de Elzas (1128-1168) werd afgebroken.¹² Bij archeologisch onderzoek ten noorden van de kerk werden geen vroege sporen aangetroffen.¹³

2.2.2 Wat in de 10de / begin 11de eeuw?

De bronnen uit de 10de en het begin van de 11de eeuw zijn erg schaars, en zo ook de kennis over de gebeurtenissen en ontwikkeling van Torhout tijdens deze periode. Wel is er onrechtstreekse informatie. Zo werden er in 1027 twaalf rijke "altaren" in leen gegeven aan graaf Boudewijn IV, waarvan het altaar van Torhout één was.¹⁴ Met dit altaar gaf de bisschop van het bisdom Doornik de inkomsten van de Torhoutse kerk aan de Vlaamse graaf voor een bepaalde tijd.

2.2.3 Economische welvaart: midden 11de tot late 13de eeuw

In 1053 doet de aartsbisschop van Hamburg-Bremen afstand van het kloosterdomein van Torhout ten voordele van Boudewijn V. Wat volgt is de meest bloeiende periode in de geschiedenis van de stad.¹⁵ In deze eeuw wordt het Sint-Pieterskapittel opgericht (zie 2.3) en wordt de eerste jaarmarkt vermeld (zie 2.4). Bij archeologisch onderzoek rond de kerk werden resten uit de 11de eeuw aangetroffen.

In 1183-1184 kreeg Torhout stadsrechten toegekend door Filips van de Elzas. Hiermee werd ook het eerste "stedehuys" of stadhuis opgericht (ongeveer op dezelfde plaats als het huidige Vrijetijds huis). In deze periode worden ook een lakenhalle, een belfort, een muntslagerij en een weegplaats vermeld. Er is een sterk vermoeden dat deze zich op een verdwenen markt ten zuidoosten van het huidige Vrijetijds huis bevonden (zie lager).¹⁶

Wat de kasteelsite Wijnendale betreft, gelegen op 3km ten noorden van de stad, zou deze in 1085 onder Robrecht de Vries als een houten burcht zijn opgetrokken. De burcht fungeerde lange tijd als verblijfplaats voor de Graaf van Vlaanderen tijdens de jaarmarkten. Maar vermoedelijk gaat de oudste geschiedenis van deze site terug tot in de 10de of vroege 11de eeuw en fungeerde ze in die tijdsgeslacht als castrale motte.¹⁷

2.2.4 Terugval van de welvaart vanaf de late 13de eeuw

Voor de 14de en 15de eeuw zijn er nauwelijks bronnen of studies voorhanden, waardoor kennis over de evolutie van Torhout vaag blijft. Dit komt grotendeels door de vernietiging van het archief in de 16de eeuw.¹⁸

Het is echter wel duidelijk dat in tegenstelling tot heel wat andere Vlaamse steden, Torhout in de late middeleeuwen nooit uitgroeide tot een grote versterkte stad. Dit komt deels doordat het belang van de landjaarmarkten erg snel afnam ten voordele van de maritieme handel. Torhout verloor vanaf het derde kwart van de 13de eeuw dan ook alle nationaal en internationaal economisch belang.¹⁹ De afwezigheid van vestingen rondom de stadskern is daar ook een rechtstreeks gevolg van. In steden in het Graafschap Vlaanderen en Brabant zien we daarentegen verschillende fases van stadsuitbreiding, in zowel de 13de als 14de eeuw, elk met een eigen (versteende) omwalling. Voor Torhout is er enkel sprake van een walgracht (stedeveste). Het ging hier echter wellicht niet om een gracht ter verdediging, maar veeleer om een afwateringsgracht en waterbevoorradingstelsel.²⁰

¹⁰ <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/themas/14712>

¹¹ Ondanks dit niet met die woorden worden gezegd, gaat het vermoedelijk om de site 's Gravenwinkel.

¹² <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/themas/14712>

¹³ Hillewaert e.a. 2011

¹⁴ Waitz, 1833b, 320; Waitz, 1833a, 338; Torhout wordt in deze bronnen als *Thurhult* vermeld.

¹⁵ Mestdagh, 2000, 22.

¹⁶ <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/themas/14712>

¹⁷ Mestdagh, 2000

¹⁸ Mestdagh, 2000, 52.

¹⁹ Cools 1988; Cools 1992; Hillewaert e.a. 2011; Mestdagh 2000

²⁰ Mestdagh, 2000, 32.

Torhout werd door verschillende oorlogen geteisterd. Zo werd de stad geplunderd bij de invasie van Vlaanderen door Franse troepen in 1300 en 1304-1305.

2.2.5 Torhout vanaf de 16de eeuw

Ook tijdens de 16de eeuw bleven oorlogen en verwoesting niet uit. De stad werd in 1566 aangevallen door de Geuzen. Kort hierna werd het stadscentrum verwoest tijdens de beeldenstorm in 1578, waardoor de kerk, het stadhuis, het hospitaal (net buiten de stad), de lakenhallen en andere middeleeuwse gebouwen verloren gingen. De archiefdocumenten van de stad en van de kerk gingen mee in de vlammen op.²¹ De heerlijkheid Torhout veranderde doorheen de jaren verschillende keren van eigenaar. Tijdens de Spaanse periode werd Torhout bezet (1587-1588) en ook Hollandse en Engelse vrijbuiters bleven de streek onveilig maken, met als resultaat dat Torhout quasi volledig ontvolkt geraakte. In 1658 staken de Franse troepen enkele straten in brand, waaronder de Zuidstraat. Tussen 1667 en 1697 bezetten en plunderden Franse troepen de stad nog driemaal, met de vernieling van grote delen van Torhout als gevolg. Tijdens de slag van Wynendaele werden Engelse troepen gestationeerd in en rond Torhout. Tijdens de woelige 17de eeuw wordt eveneens de pestepidemie vermeld.²² Vanaf 1792 bereikten de Franse troepen Torhout en werd de stad bezet. Ze keerden terug in 1794.

Deze periode is uiteraard niet enkel één van verval. Op basis van de cartografische bronnen lijkt centraal op de markt een 'stede huys' aanwezig. Wellicht werd het vervangen door het huidige gebouw dat nu als het Vrijetijds huis is gekend. Het gebouw werd opgetrokken in 1711-1713.

2.2.6 De 19de en 20ste eeuw

Op basis van heel wat bewaarde bronnen, waaronder een reeks kadastrale plannen, is het uitzicht van het stadscentrum vrij goed gekend. Deze plannen dienden als basis voor de opmaak van de reconstructies van het stratenplan in de 16de en 18de eeuw (zie lager). De impact van de industrialisatie die andere steden ondergingen, bleef uit in Torhout. Hier was eerder sprake van kleinschalige lokale productie, een gegeven dat nu nog steeds af te leiden is uit enkele straatnamen zoals de Blekerijstraat en de Hoedenmakerstraat.

Het uitzicht van de stad veranderde geleidelijk aan. Het kerkhof werd opgegeven in 1806 en verplaatst naar een terrein buiten de stad. Het voormalige kerkhof werd ingenomen door achterbouwen en tuintjes. Rond 1850 verdwenen enkele huizen rond de kerk, een tweede reeks pas rond 1970. Ook op de markt werd tussen 1960 en 1970 een huizenblok systematisch afgebroken.

Tijdens de Eerste Wereldoorlog wordt de stad gebombardeerd door de geallieerden en in 1916 wordt de beiaard van de Sint-Pietersbandenkerk vernietigd. Ook in de Tweede Wereldoorlog wordt Torhout gebombardeerd, opnieuw werd de kerk slachtoffer. De heropbouw na WOII werd voorafgegaan door een vrij omvangrijk archeologisch onderzoek (zie 2.3.1.).

2.3 DE SINT-PIETERSBANDENKERK EN HAAR BEGRAAFPLAATS

2.3.1 Het kerkgebouw

Over een Karolingische opvolger van de *cella* en het *monasterium* in de 8ste en 9de eeuw is historisch niets gekend. Archeologische kennis over deze periode wordt in een volgend hoofdstuk aangehaald (zie 4.1).

De vroegste bron over de religieuze organisatie dateert uit de 11de eeuw. Toen werden verschillende nieuwe kapittels gesticht, waarvan vele op locaties in eigendom van de Graaf.²³ Dit begon tussen 1040 en 1050 wanneer Boudewijn V en Adela van Vlaanderen negen nieuwe kapittels oprichtten op verschillende plaatsen in het Graafschap Vlaanderen. In 1073 werd door hun zoon, Robrecht de Fries, het Sint-Pieterskapittel in Torhout gesticht.²⁴ Echter is er noch over de stichter, noch over de datum een zekerheid.²⁵ De oorspronkelijke kerk in Torhout was gewijd aan Sint-Jan. De 11de-eeuwse kerk en het kapittel werden daarentegen toegewijd aan de beschermheilige Sint-

²¹ <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/themas/14712>

²² De jaren 1604-1606, 1624-1627, 1634-1636 en 1645-1647.

²³ Een kapittel is een geestelijke gemeenschap.

²⁴ Meijns, 2010, 18.

²⁵ Meijns, 1995, 204-205.

Pieter. Dit *patrocinium*²⁶ stamt in Vlaanderen doorgaans uit de 7de eeuw en wijst op een vroege christianisatie van de streek.²⁷ Het *patrocinium* dateert echter niet altijd de stichtingsdatum, zoals in het geval van Torhout. De Sint-Pietersbandenkerk behoorde in die periode tot het bisdom Doornik.

De nieuwe 11de-eeuwse kruiskerk in Romaanse stijl bestond uit drie beuken en een monumentale westtoren, opgetrokken in plaatselijk voorkomende veldsteen.²⁸ Naast de kerk kwamen gebouwen te staan van het kapittel: een woning voor de kanunniken, de kapittelzaal, de proostdij en de kapittelschool.²⁹

In de 16de eeuw werd de kerk tijdens de godsdiensttroebelen zwaar getroffen, waardoor ze in de periode 1617-1623 quasi volledig herbouwd diende te worden. In de 17de eeuw werd de kerk geplunderd door Franse troepen. De kerk lag in 1605 in puin maar werd opnieuw opgebouwd. De bijgebouwen van het kapittel werden echter niet opnieuw opgetrokken. De bewoners gingen in de stad wonen.³⁰

Daarna volgden enkele herstellingen, tot de kerk in 1845 werd uitgebreid met twee zijbeuken. Rond 1850 werden enkele kleine huisjes voor de kerk (in de Zwanenstraat) afgebroken en in de periode 1871-1874 werd er een gietijzeren hekwerk geplaatst. Rond 1900 werd de westtoren van de kerk gerestaureerd. Tijdens de Eerste Wereldoorlog werd de westtoren opgeblazen door terugtrekkende Duitse troepen, waarna de toren hersteld werd en ook de Romaanse zijbeuken (die niet meer aanwezig waren sinds de 17de eeuw) gereconstrueerd. Tijdens de Tweede Wereldoorlog brandde de kerk volledig uit, nadat ze geraakt werd door Duitse bommen. Bij de heropbouw werd gekozen voor een neoromaanse kerk, die werd afgewerkt in 1955.³¹ In de periode van 1950-1975 werden een reeks huizen tussen de Zwanenstraat en de kerk afgebroken.³²

Figuur 3. Het schip van de Sint-Pietersbandenkerk na de bombardementen van mei 1940 (bron: Mestdagh, 2000, 29).

²⁶ De heilige(n) aan wie de kerk bij gewijd wordt en dus de naam van de kerk verleent.

²⁷ Berings, 1995, 171.

²⁸ Mestdagh, 2000, 27.

²⁹ Meersseman & Firmin, 1942

³⁰ Meersseman & Firmin, 1942, 24-25.

³¹ Inventaris Onroerend Erfgoed, 2023

³² Mestdagh, 2000, 71.

2.3.2 Het Kerkhof

Zowat rond elke kerk in Vlaanderen bevond er zich een kerkhof waar de Christenen werden begraven. In Torhout was dit niet anders. Zo kan worden gesteld dat er een kerkhof aanwezig was vanaf de 11de eeuw (met de bouw van de Romaanse kerk). De omvang ervan is echter niet gekend. Uit een reconstructie van het stadsplan opgesteld door Pyck zou de begraafplaats rond de Sint-Pietersbandenkerk al vanaf de 16de eeuw omsloten zijn geweest door bebouwing (zie lager deel 3.1). Het kerkhof werd opgegeven op 1 juni 1806, twee jaar na het decreet van Napoleon dat de gemeente gezag gaf over de begraafplaats. Vanaf dan moesten deze gronden 5 jaar in dezelfde staat blijven en mochten ze niet bebouwd worden. Te Torhout werden de gronden een tiental jaren met rust gelaten. In 1825 is duidelijk dat het oude kerkhof reeds werd gebruikt door de bevolking: er waren muurtjes opgetrokken, het was bebouwd en de gronden werden gebruikt als afval- en mestopslagplaats.³³

Uit de archieven is geweten dat de kerkvloer in 1825 werd opgehoogd. Hiervoor werd de oude kerkhofgrond gebruikt. Daarna werd het oude kerkhof geëffend, waardoor het droger was en niet meer onder water kwam te staan.

2.4 DE JAARMARKT VAN TORHOUT

De geschiedenis van Torhout is onafscheidelijk verbonden met de jaarmarkten. Een jaarmarkt is een middeleeuws fenomeen waar in West-Europese grootsteden een jaarlijks terugkerende markt werd georganiseerd. Deze markten konden weken duren en sommige steden hielden ook meerdere jaarmarkten in een jaar.³⁴ De belangrijkste jaarmarkten in Europa waren deze van Champagne. In de 12de en 13de eeuw draaide deze regio, met de stad Provins als koploper, uit tot dé economische draaischijf van Europa. Deze cyclus van jaarmarkten werden georganiseerd door 4 verschillende steden³⁵ en verbonden de handel met de twee welvarendste regio's van Europa, het noorden van Italië en Vlaanderen. Elk jaar werden in het graafschap Champagne en Brie 6 jaarmarkten gehouden³⁶, die elk 6 tot 8 weken konden duren.³⁷ De jaarmarkten brachten een economische bloei met zich mee, waar zowel de lokale autoriteiten als de lokale bevolking baat bij hadden. Voor het Graafschap Vlaanderen was dit een belangrijke gebeurtenis, die bepalend was voor de economische en politieke macht in de late middeleeuwen.

Over het ontstaan van de jaarmarkten in Vlaanderen is bitter weinig bekend, bronnen hieromtrent van voor 1100 zijn niet bewaard. Hierdoor is er nauwelijks iets gekend over het proces en het mechanisme van de jaarmarktencycclus voor de oprichting van de jaarmarkt van Brugge in 1200.³⁸ Vermoedelijk werden de eerste jaarmarkten reeds georganiseerd in de eerste helft van de 11de eeuw. Hierbij is de rol van de graven van Vlaanderen niet weg te denken. Het zijn de graven die de eerste Vlaamse jaarmarkten oprichtten in Ieper, Rijsel, Mese en Torhout.³⁹ Het valt niet te ontkennen dat dit met de achterliggende gedachte was om een stabiel Vlaanderen te creëren, waarbij de graven hun macht op politiek, religieus en economisch vlak bekrachtigden. Vóór 1200, vonden de jaarmarkten in onregelmatige intervallen plaats en waren deze geconcentreerd in 2 seizoenen: de lente en de herfst. Toen duurde elke jaarmarkt één of meerdere dagen en waren deze dus zeer beperkt in tijd. Bij de oprichting van de jaarmarkt in Brugge door Boudewijn IX veranderden enkele zaken. Zo werd door de Vlaamse graaf een geleidelijke cyclus van jaarmarkten opgebouwd.⁴⁰ Dit had als gevolg dat de jaarmarkten langer gingen duren en dat deze ook meer opbrengst genereerden. Opvallend is dat Boudewijn opdroeg dat in Brugge hetzelfde systeem van organisatie van de jaarmarkt in Torhout toegepast moest worden.⁴¹ Dit toont aan hoe goed georganiseerd en

³³ Havermans, 2019

³⁴ Blockmans & Hoppenbrouwers, 2016, 327-331.

³⁵ In lijn van aantreden tot de jaarmarktencycclus van Champagne en Brie: Bar-sur-Aube, Troyes, Provins (ca. 1137-1138) en Lagny-sur-Marne.

³⁶ https://fr.wikipedia.org/wiki/Foires_de_Champagne; ieder jaar werd een jaarmarkt gehouden vanaf januari in Lagny-sur-Marne; vanaf de dinsdag voor halfvasten in Bar-sur-Aube; in mei de Saint-Quiriacemarkt in Provins; in juni de 'warme markt' van Troyes; in september de Saint-Ayoulmarkt in Provins; in oktober de 'koude markt' van Troyes. Een minder bekende markt werd ook in Sézanne gehouden in de week met Pasen.

³⁷ Braudel, 1992; Yante, 2016, 67-68.

³⁸ Yamada, 1991, 775; Yante, 2016, 67-69.

³⁹ Yamada, 1991, 775.

⁴⁰ Yante, 2016, 67-69.

⁴¹ Yante, 2016, 68.

welwendend deze jaarmarkt was in de ogen van de graaf. Hoelang elke jaarmarkt specifiek duurde na deze hervorming is niet bekend, enkele bronnen spreken van enkele weken, andere van een maand.⁴²

Figuur 4. Een algemene kaart van de middeleeuwse handelsroutes en de steden met jaarmarkten in Europa (bron: s.n., 2018).

De jaarmarkt van Torhout wordt voor het eerst vermeldt in de *Vita Sancti Arnulfi*, een hagiografie over Arnoldus van Soissons uit 1114-1220. In deze bron wordt verwezen naar een geschil en een proces bijgewoond door Robrecht de Fries in 1084, tijdens de Torhoutse jaarmarkt.⁴³ Op basis van deze bron kan afgeleid worden dat deze jaarmarkt veel ouder is dan 1084 en zeer waarschijnlijk zijn oorsprong kent in het begin van de 11de eeuw of misschien zelfs vroeger.⁴⁴ De jaarmarkt van Torhout opende oorspronkelijk op 24 juni op de naamdag van Sint-Jan, maar later werd gekozen voor 29 juni, de naamdag van Sint-Pieter en Sint-Paulus.⁴⁵ Jammer genoeg zijn er geen gelijktijdige Torhoutse bronnen bewaard gebleven over haar jaarmarkt. De jaarmarkt van Torhout duurde volgens bronnen ongeveer een maand en was vooral bekend bij handelaars door de specerijen uit Italië en de Provence, de wijnen uit Frankrijk en Duitsland, het goudlaken uit Lombardije en ruwe Engelse wol.⁴⁶ Enkele toponiemen in het oude en huidige straatpatroon stammen uit de tijd van de jaarmarkten, zoals de Wollemarkt, de Wollesteeg en de Wollestraat voor de wolhandel en de *Muntestraete* voor de muntwisselaars.⁴⁷

De grote bloeiperiode van de Vlaamse jaarmarkten valt grotendeels samen met de 13de eeuw. Vanaf de tweede helft van de 13de eeuw neemt de betekenis van de markten snel af door het toenemend belang van het maritiem transport. Torhout verliest dan ook vanaf het

⁴² S.N., s.d.; Ronsijn, 2022.

⁴³ Yamada, 1991, 781; Dhondt, 1948, 144-156.

⁴⁴ Ronsijn, 2022.

⁴⁵ Yamada, 1991, 785. Gheerardijs, 2012, 11. Dit lag in de lijn met de naamsverandering van de kerk.

⁴⁶ Mestdag, 2000, 26.

⁴⁷ Mestdag, 2000, 162; persoonlijke communicatie M. Mestdag.

derde kwart van de 13de eeuw alle nationaal en internationaal economisch belang.⁴⁸ De Vlaamse jaarmarkten worden vanaf de 14de eeuw opgevolgd door de cyclus van de Brabantse jaarmarkten, met de markten van Antwerpen en Bergen-op-zoom als de belangrijkste.⁴⁹

Figuur 5. Kaart met weergaven van de stedelijke economie in West-Europa (1000-1400). (Hayt et al., 2015, kaart 53.)

⁴⁸ Mestdagh, 2000, 26.

⁴⁹ Ronsijn, 2022.

2.5 HET TORHOUTS POTTENBAKKERSAMBACHT

In 1987 werd door M. Pyck en M. Mestdagh het boek "Bijdrage tot de geschiedenis van het 'Torhouts Aardewerk'. Een vernieuwde visie op het Torhouts pottenbakkersambacht"⁵⁰ uitgebracht. Deze publicatie geeft een overzicht van de gekende historische en archeologische gegevens over het pottenbakkersambacht te Torhout tot 1987. Hieronder worden de gegevens besproken die relevant zijn voor de nieuwe archeologische bevindingen.

Over de periode vóór de 17de eeuw is de kennis over de aanwezigheid van pottenbakkers in Torhout en haar omgeving beperkt te noemen. Ze is vooral op enkele historische bronnen gebaseerd. Eén van deze bronnen betreft de vermelding van een zeker Jan Calewaert, "pottebackre", in het bewaarde poortersboek op zowel 25 februari 1542, als 4 april 1543:

*"...den XXV february 1542, so was gheconsenteert bij heere ende wet midtsgaders ooc dr agreare van Pieter de Cueper dat Jan Calewaert, pottebackre..."*⁵¹

Een andere bron betreft een "ommeloper der eigendommen in Torhout-Buiten" waarin het toponiem "Caluwaerds pidt" wordt genoemd, en gedateerd is tussen 1550-1562. Mestdagh en Pyck situeren dit toponiem rond het kruispunt Kortemarkstraat-Slarinweg, buiten de stadskern (figuur 6). Daarnaast wordt ook nog "t lant van Jan Caluwaert" vermeld⁵². Het woord "pidt" slaat, daarmee op de kleiput van de pottenbakker.

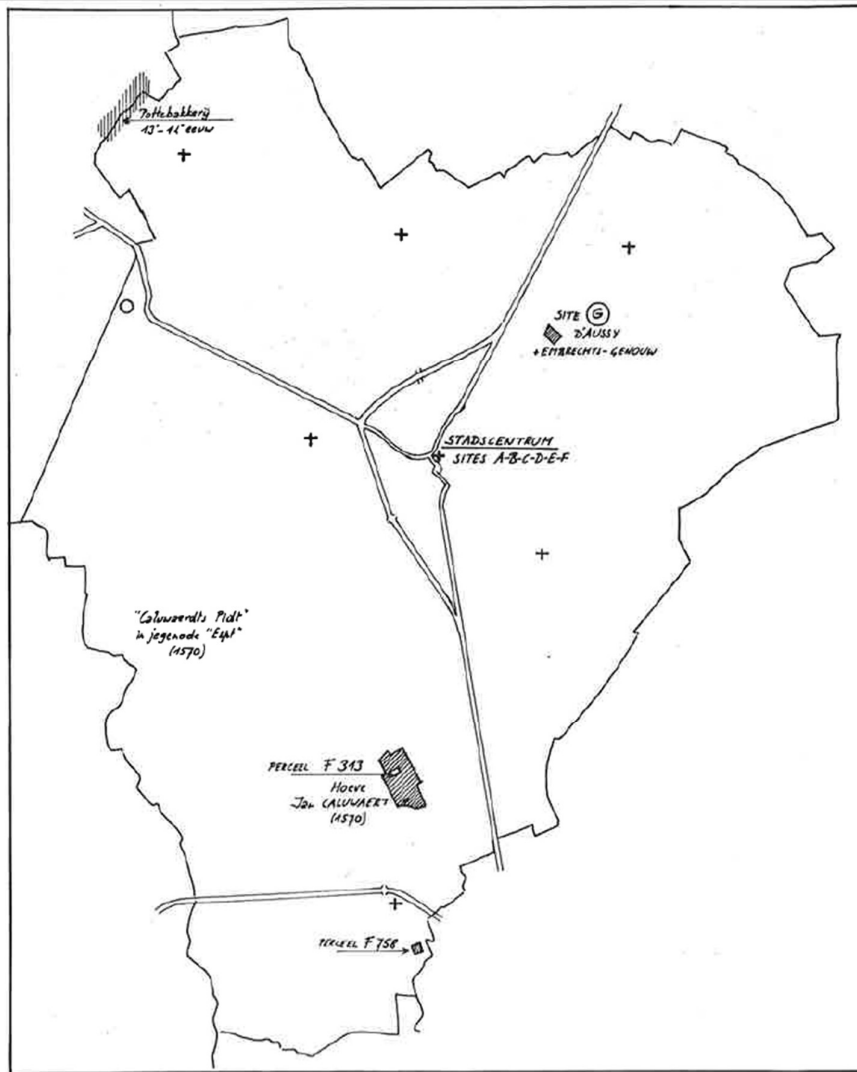
Naast historische bronnen, worden ook enkele archeologische gegevens gelinkt aan het pottenbakkersambacht. Zo werden op de grens met Ichtegem (figuur 6) opgravingen verricht in 1986-1986, waarbij veel aardewerk werd aangetroffen. Het aardewerk kreeg een algemene datering in de 13de tot 14de eeuw en bestond uit lokaal rood en grijs gebruiksaardewerk (kannen, kookpotten, tuitpotten, kommen en braadpannen) en een enkele scherp hoogversierd aardewerk. Deze locatie werd geïnterpreteerd als een pottenbakkerij.⁵³ Er wordt echter niet duidelijk vermeld of het om pottenbakkersafval gaat, en of er aanwijzingen zijn voor sporen en structuren die hieraan gelinkt kunnen worden. Aangezien de informatie beperkt is, dient de interpretatie als pottenbakkerssite dus met enige voorzichtigheid te worden benaderd.

⁵⁰ Mestdagh & Pyck, 1987

⁵¹ Poortersboek van Torhout (met alle nieuwe poorters en -aanvragen tot de 17e eeuw), zonder datum

⁵² Mestdagh & Pyck, 1987

⁵³ Mestdagh & Pyck, 1987

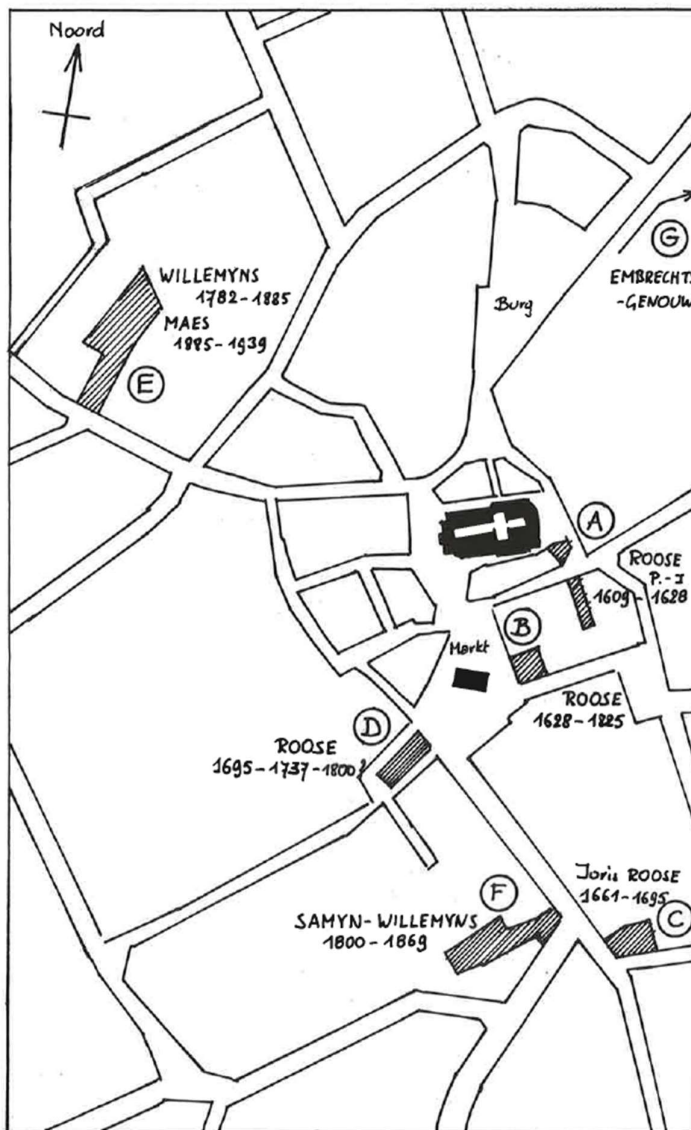
Figuur 6. Lokalisatie van pottenbakkersactiviteiten buiten de stadskern van Torhout, van middeleeuwen tot 20^e eeuw (door M. Pyck) (Bron: Mestdagh & Pyck, 1987, p. 8).

Meer informatie is voorhanden over het centrum van de stad (figuur 7). Op basis van historische bronnen kunnen vanaf het begin van de 17de eeuw tot in de 20^e eeuw verschillende pottenbakkers gelokaliseerd worden. Zo is de familie Roose actief in het pottenbakkersambacht tussen het begin van de 17^e eeuw tot 1811. Het eerste atelier lag op de hoek van de Hofstraat met de Markt en een tweede atelier op de hoek van de Zuidstraat en de Wollemarkt. Deze familie lijkt in de 17^e eeuw naast gebruiksaardewerk ook bouwmaterialen zoals nokpannen, dakpannen en tegels te produceren⁵⁴. Deze site (op de hoek van de Wollestraat en de Wollemarkt) werd onderzocht door vrijwilligers in 1983 en later door de V.O.B.o.W. en heemkundige kring Het Houtland. Er werden aardewerkscherven aangetroffen die aan de productie konden gelinkt worden: rood aardewerk met glazuur, enkele misbaksels en aardewerk met donkerbruin en zwart loodglazuur. Daarnaast werd er ook een oud geplaveid wegdek aangetroffen.⁵⁵

⁵⁴ Mestdagh & Pyck, 1987

⁵⁵ S.N., 2018

Latere ateliers zijn atelier Willemyns in de Oostendestraat (1792-1886), atelier Maes in de Oostendestraat (1885-1939) en nog enkele kleinere ateliers. Verder wordt nog een 19de/20ste-eeuwse fabriek vermeld, eerder buiten het centrum gelegen, die buizen, pannen, tegels en versierd aardewerk produceerde⁵⁶.

Figuur 7. Lokalisatie van pottenbakkersactiviteiten binnen de stadskern van Torhout, van 17e tot 20^e eeuw (door M. Pyck) (Bron: Mestdagh & Pyck, 1987, p. 10)

⁵⁶ Mestdagh & Pyck, 1987

3 CARTOGRAFISCHE BRONNEN

3.1 16DE-EEUWS KAARTMATERIAAL

In 1999 maakte historicus M. Pyck op basis van de renteboeken van het kapittel van Sint-Pieter een kaart die Torhout reconstrueert rond 1570.⁵⁷ Deze kaart wordt weergegeven in figuur 8.

Rond de Sint-Pietersbandenkerk bevond zich in de 16de eeuw een kerkhof met daarrond bebouwing. Tussen de huisjes liepen enkele voetwegels, onder andere naar herberg “de Zwane” en “de drie Coninghen”. Een eenvoudige kerkhofmuur rond de kerk, zoals blijkt uit de passus (d.i. citaat) van de kapittelsakten, is minder duidelijk zichtbaar weergegeven op dit plan.⁵⁸ Het areaal van het kerkhof kan echter wel worden afgeleid door de huizen die rond het kerkhof waren gebouwd. De huizen zouden ca. het einde van de 17de eeuw zijn opgetrokken. Op basis van de reconstructietekening van Pyck blijkt ook in de 16de eeuw reeds bewoning aanwezig te zijn geweest. Vanaf begin van de 19de eeuw werd door de afschaffing van het kerkhof de vrije ruimte verder ingepalmd door aanbouwen en achtererven.⁵⁹

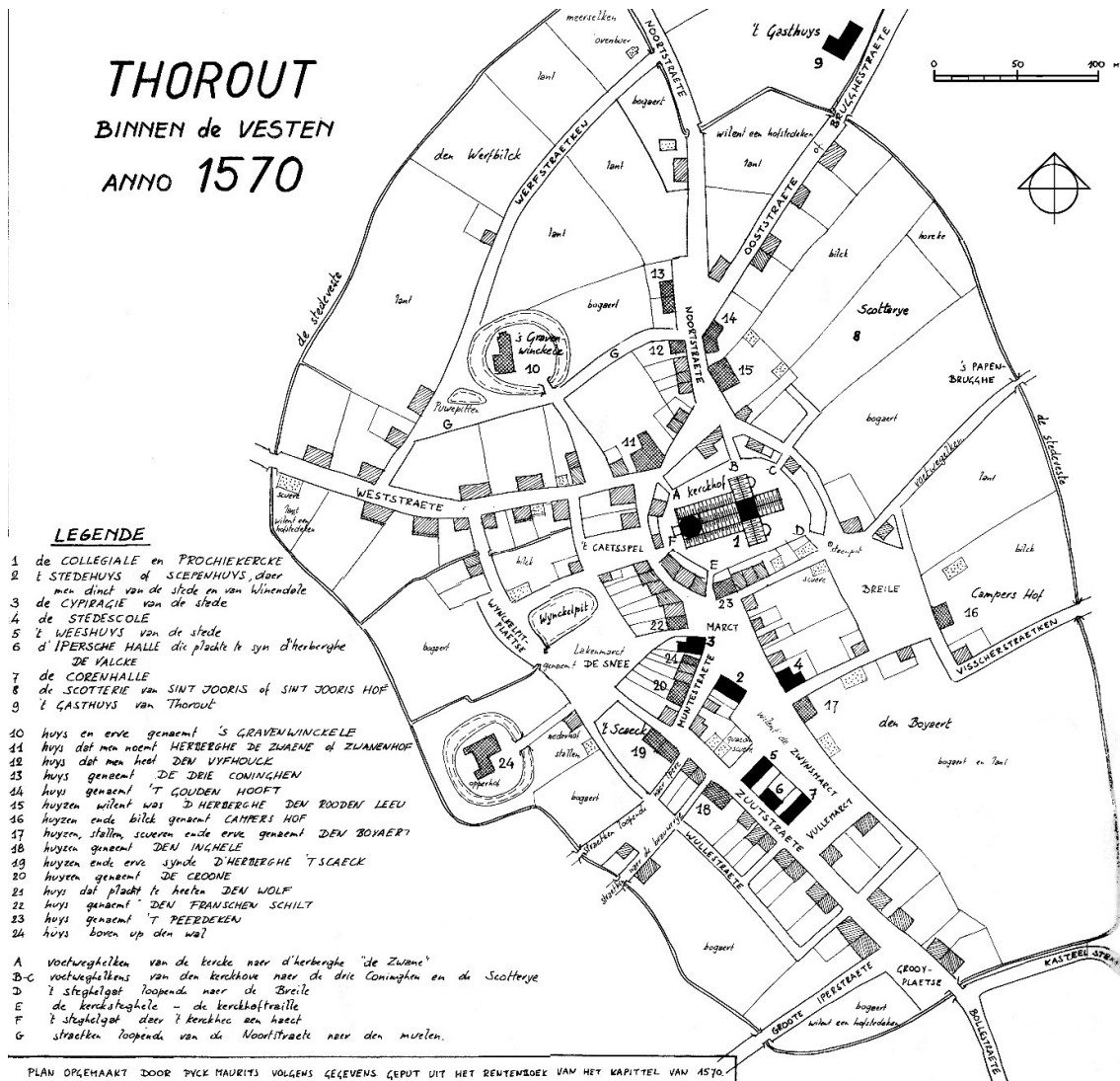
Op de Markt was er ter hoogte van het huidige Vrijetijdshuis een bouwblok aanwezig, met het ‘stedehuyse’ als één van de gebouwen. De straat ten westen van deze huizenblok was gekend als ‘Muntestrate’. Verder zijn de locaties van verschillende gebouwen met hun functie (zoals het weeshuis, het stadhuis en verschillende herbergen) aangeduid op de kaart. Parallel met de huidige Zuidstraat bevond zich de langwerpige ‘Zwynsmarct’. Verondersteld wordt dat op deze markt grote publieke gebouwen zoals de het Vleeshuis, een Ieperse halle en de Korenhalle aanwezig waren.⁶⁰

⁵⁷ Pyck, 1999

⁵⁸ Meersseman & Firmin, 1942, 19; Kapittelarchief van Torhout, n. 6 (Reg. Act. Cap. 1), fol.187 v.

⁵⁹ Meersseman & Firmin, 1942, 20.

⁶⁰ Mestdagh, 2000, 32.

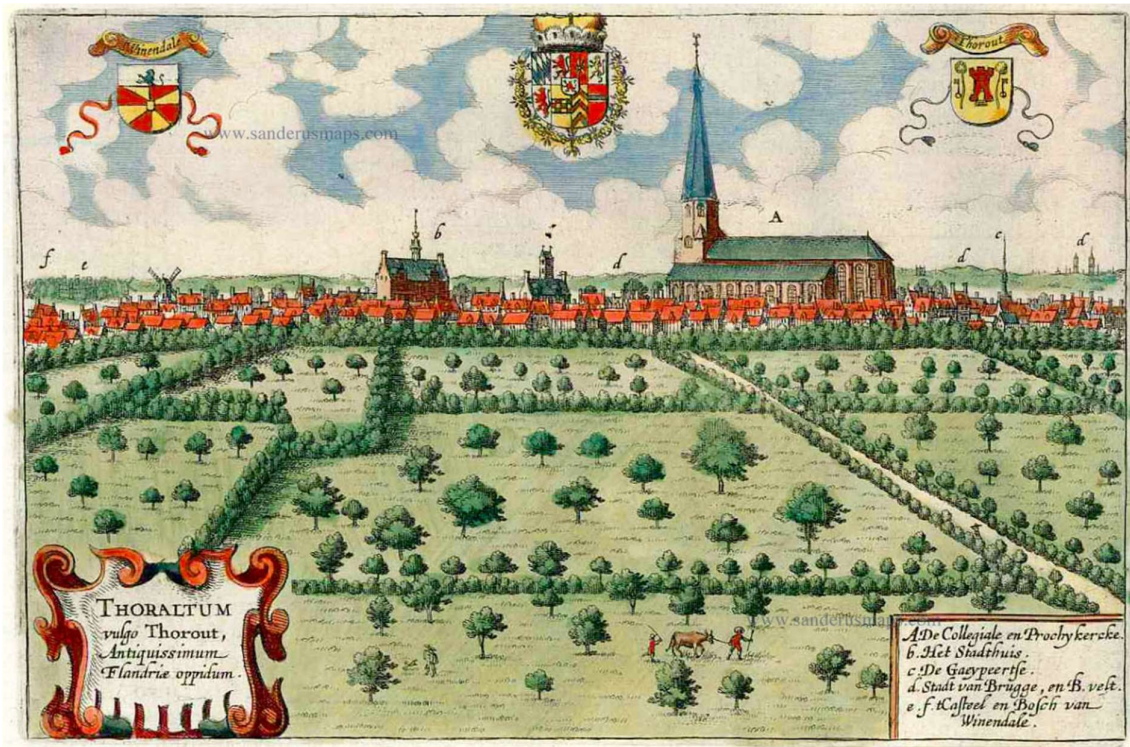

Figuur 8. Reconstructie van Torhout rond 1570 door M. Pyck (Bron: Pyck, 1999)

3.2 17de-EEUWS KAARTMATERIAAL

Uit de 17de eeuw dateert een figuratieve kaart met een zicht op Torhout. Het gaat om een prent gemaakt door A. Sanderus (gepubliceerd door J. Blaeu in 1641), genaamd *Thoraltum vulgo Thorout, Antiquissimum Flandriae oppidum*. Hierbij verkrijgen we een blik op de stad vanuit het zuidoosten. De kerk (a), het stadhuis (b) en het domein van Wijnendale (e en f) aangeduid, omringd met huisjes. De nabijheid van Brugge wordt ook weergegeven in de prent. Interessant is het gebouw tussen het stadhuis en de kerk. De naam of functie hiervan wordt namelijk niet vermeld. Vermoedelijk gaat het hier om de site 's Gravenwinckel, het voormalige verblijf van de graaf van Vlaanderen. Er zijn geen stadsvesten te zien op de kaart. Net buiten de stad worden er weides weergegeven met een straat die richting het centrum loopt.

De kaart werd ongeveer een eeuw na de vernieling van de stad door de Beeldenstorm gemaakt.

Figuur 9. Zicht op Torhout van uit het zuidoosten in de 17de eeuw (Bron: Blaeu, 1649). Vermoed wordt dat het niet benoemde gebouw tussen het stadhuis (b) en de kerk (A) 's Gravenwinckel is, het voormalige verblijf van de Graaf van Vlaanderen.

3.3 18DE-EEUWS KAARTMATERIAAL

Ook het kaartmateriaal uit de 18de- eeuw blijft summier, en er zijn geen gedetailleerde stadsplannen. Op een anonieme kaart van de wijde regio wordt de locatie van Torhout zeer schetsmatig als rode vlek weergegeven (figuur 10). Daarnaast zijn ook enkele grote landschappelijke entiteiten afgebeeld, zoals het Torhoutse Veld met een cluster vijvers in het noorden en het bos van Wijnendaal.

Figuur 10. Uitsnede van een 18de-eeuwse kaart met centraal Torhout, in het noorden het 'Torhout Velde' en in het westen het kasteel van Wijnendaele met het Wijnendaalbos. (Bron : Cartesius. Carte dessinée à la plume représentant les environs d'Ostende, Nieuport, Ypres, Torhout, Courtrai, Bruges et Gand, Anoniem, 1700-1799)

De kabinetskaart der Oostenrijkse Nederlanden en het Prinsbisdom Luik werd opgesteld tussen 1771 en 1777 door de graaf de Ferraris. Het is een interessant document, omdat alle gebouwen ingemeten werden en ook de omgeving werd vrij waarheidsgetrouw opgetekend (rivieren, grachten, poelen, bossen, hagen, etc.). Er dient wel de kanttekening gemaakt te worden dat deze kaart vooral vanuit een militair standpunt opgetekend werd. De gebieden die in dat kader minder interessant waren, werden minder nauwkeurig ingemeten.

In dat opzicht zijn details binnen steden minder accuraat weergegeven. Voor de stadskern van Torhout is dit eveneens het geval. Algemene zaken zoals het stratenpatroon en de huizenblok op de markt kunnen duidelijk worden herkend. Vorm en afmetingen lijken daarentegen niet steeds te kloppen.

Op grotere schaal is zichtbaar hoe rondom de kleine stad voornamelijk landbouwgrond gelegen is. Richting het westen loopt een opvallende laan geflankeerd met bomen (Chaussée d'Ostende). Het gaat om de verbindingssas tussen het kasteel van Wijnendale en Torhout.

Figuur 11. Kaart van Ferraris (1771-1777) met aanduiding van Torhout (zwarte kader) en het kasteel van Wijnendale (blauwe kader). (Bron: KBR & AGIV, 2010.)

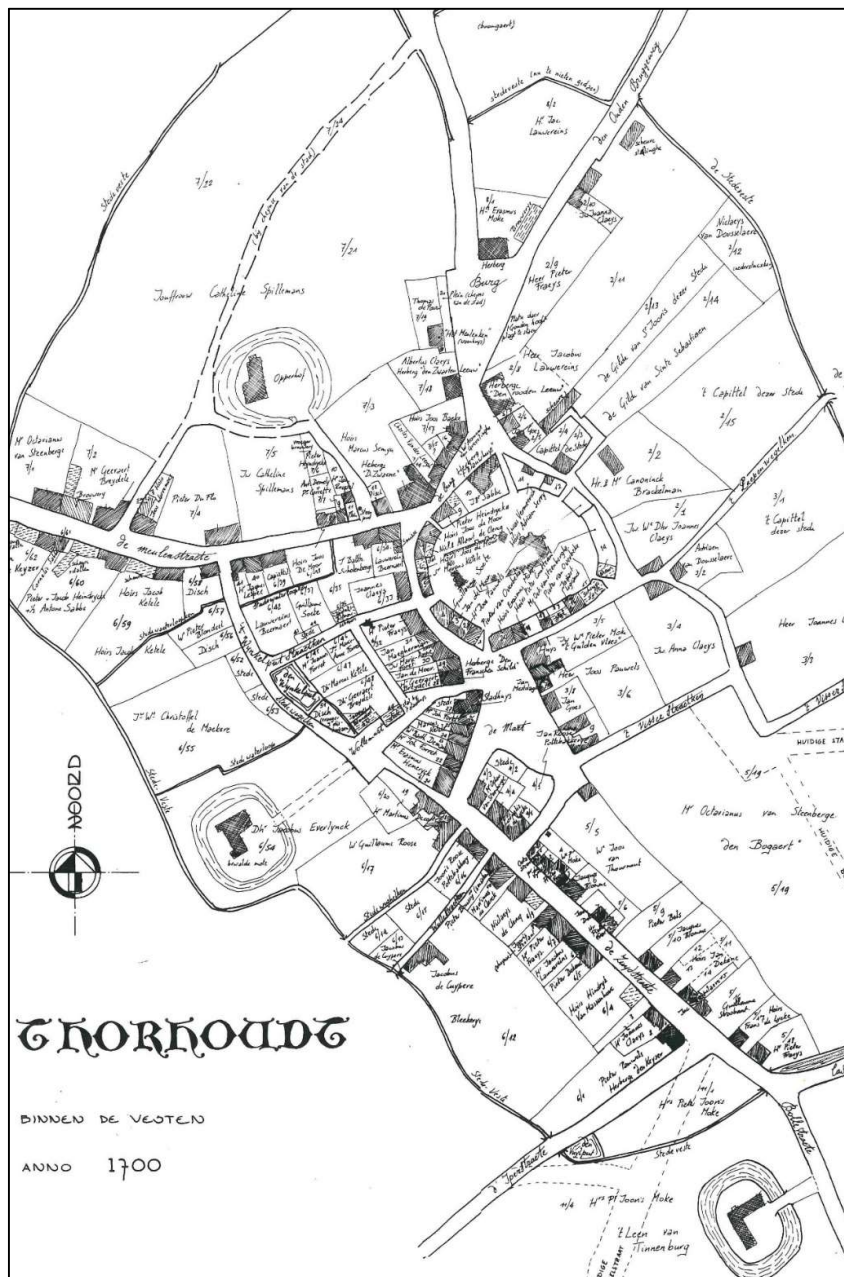

Figuur 12. Kaart van Ferraris (1771-1777) met aanduiding van het plangebied. In het blauw wordt een aan de verschuiving van de Ferraris-kaart aangepaste afbakening van het plangebied weergegeven. Bron: KBR & AGIV, 2010.

In 1999 reconstrueerde M. Pyck Torhout rond 1700 (

figuur 13). Op basis van enkele bewaarde omlopers (landboeken, voorlopers van het kadaster).⁶¹ Net zoals bij de reconstructie van 1560 vormt het huidige stratenpatroon van de stad de basis. Op de reconstructies wordt gedetailleerde informatie weergegeven over de aanwezige bebouwing, de bewoners en perceelsafbakening. Het stadhuis ("Stadhuys") was niet meer centraal op de markt gelegen, maar bevond zich op de hoek met de huidige Hoedenmackersstraat. Deze locatie was op de reconstructie van 1570 nog aangeduid als 'cypiragie'. Op de Markt bevinden zich enkele percelen met gebouwen. Het meest westelijke perceel wordt aangeduid als "Jan Roose Pottebakerye" (zie 2.5).

⁶¹ Pyck, 1999.

Figuur 13. Reconstructie van Torhout rond 1700 door M. Pyck (Bron: Pyck, 1999).

3.4 19DE-EEUWS KAARTMATERIAAL

Een eerste gedetailleerd plan van het centrum op kadasterniveau is het zogenaamde 'Primitief kadasterplan' (ca. 1834). De opmaak ervan werd opgestart tijdens het Frans bewind in functie van het in kaart brengen van alle eigendommen.⁶² De scan van het originele primitief kadasterplan van Torhout kon niet worden bekomen na contacten met het rijksarchief te Brugge en het Stadsarchief van Torhout. Daarom werd er gekozen een kopie van het primitief kadaster uit 1854 te raadplegen bij de Koninklijke Bibliotheek van Brussel. Een geannoteerde versie van deze kaart is eveneens aanwezig bij het rijksarchief te Brugge. Het werd georeferereerd met behulp van

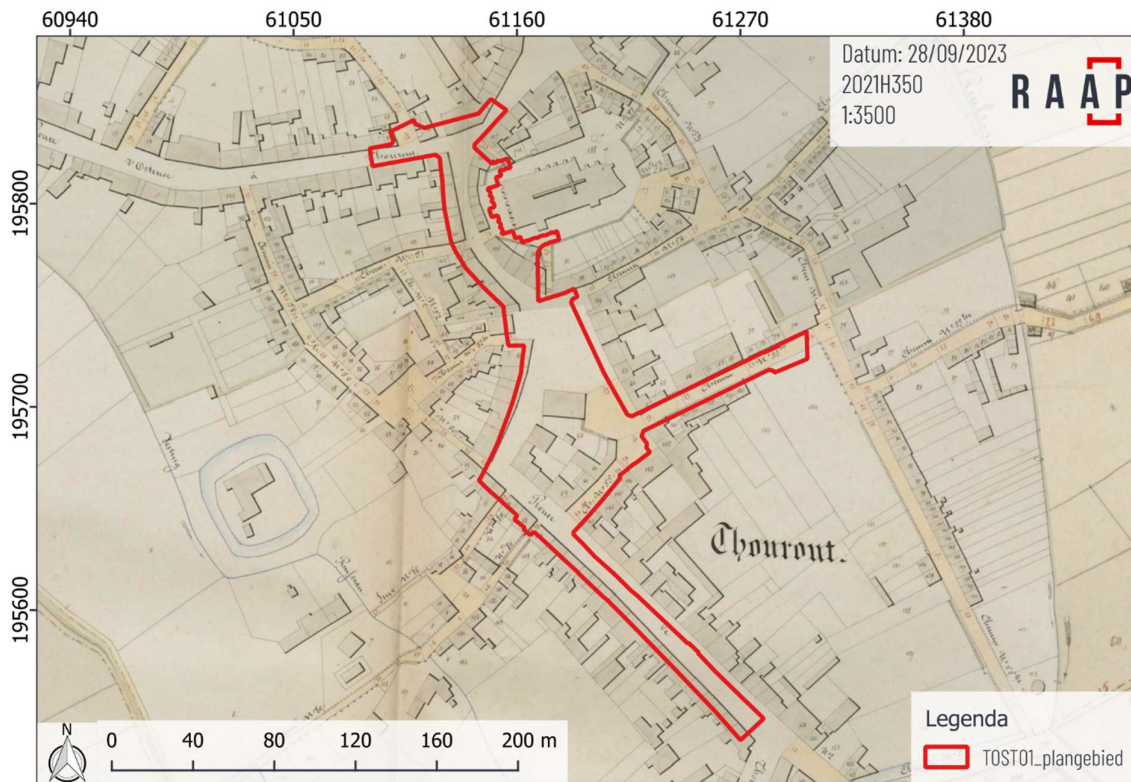
⁶² www.arch.be

32 ground control points. Gezien de vele kadastrale wijzigingen rondom de kerk en de opsplitsing van de terreinen nabij de Rijselstraat en de Blekerijstraat is de lokalisering hier minder betrouwbaar.

De kadastrale kaarten die tot de Atlas der Buurtwegen behoren, werden opgemaakt tussen 1843 en 1845 naar aanleiding van de uitvoering van een wet uit 1841. De bedoeling was een inventaris te maken van alle kleine wegen met openbaar karakter. Deze Atlas der Buurtwegen geven een goed beeld hoe het plangebied er in de 19de eeuw uitzag (figuur 15). De bebouwing rond de kerk bestaat nog steeds, maar ommuurde achtertuintjes hebben een deel van het voormalige kerkhof ingepalmd. Op de markt kunnen de verschillende percelen binnen het huizenblok worden onderscheiden.

Figuur 14. Projectie van het plangebied en de huidige perceelsgrenzen op het plan 'Développement de la ville de Thourout', gebaseerd op de kaart van 1834, gemaakt in 1854 (bron: <https://opac.kbr.be/LIBRARY/doc/SYRACUSE/18054828>).

Figuur 15. Atlas der Buurtwegen (1841) met projectie van het plangebied (bron: AGIV & Provincie West-Vlaanderen, 2014).

3.5 20STE EEUW: TORHOUT IN OUDE POSTKAARTEN

Uit het historisch luik kon worden afgeleid dat het zicht van Torhout enigszins veranderde doorheen de 20ste eeuw door de afbraak van enkele huizenblokken, zoals enkele nabij de kerk en op de markt. Hierdoor werd meer ruimte gecreëerd. Er zijn geen globale overzichtsplannen uit deze periode. Aanpassingen van het kadaster worden per eenheid weergegeven via de kadastrale leggers. Op basis van de 19de-eeuwse kadasterplannen is het echter mogelijk de exacte locatie van de oorspronkelijke gebouwen gekend.

Nog beter dan plannen geven een reeks 20ste-eeuwse postkaarten een mooie impressie van Torhout. figuur 17 geeft weer hoe de bebouwing achter het stadhuis er moet uitgezien hebben. figuur 16 geeft de verwoeste toren van de kerk weer, deze werd in 1918 opgeblazen door de Duitsers. Aan de voorzijde van de kerk was hekwerk aanwezig.

Figuur 16. Postkaart van de verwoeste kerktoeren in 1918 (bron; Torhout Postkaart Kerk, 2023).

Figuur 17. Postkaart met panorama van de Markt, zicht vanuit het noorden (bron: Panorama Torhout postkaart, 2023). Achter het vrijetijds huis staan nog een volledig huizenblok;

Figuur 18. Zicht op de kerk met rondom bewoning (zonder datum) (bron: Panorama Torhout postkaart, 2023). Het deel van de huizen rondom de kerk werd afgebroken tussen 1950-1975.

4 ARCHEOLOGISCHE VOORKENNIS

Dit hoofdstuk over de archeologische kennis van Torhout beperkt zich enkel tot de gegevens binnen de historische stadskern. De afbakening hiervan werd bepaald door de grenzen van de Vastgestelde Archeologische Zone (ID11925). Er werden verschillende openbare bronnen gebruikt, zoals de data van de Centrale Archeologische Inventaris (CAI). Daarnaast werd ook informatie uit een lokale publicatie opgenomen met daarbij mondelinge aanvullingen van leden van de heemkundige kring.⁶³ Ook een recentere toevallig vondst op een perceel in de Breidelstraat is opgenomen in dit deel. Voor de wat meer uitgebreide informatie over het archeologisch onderzoek van de Sint-Pietersbandekerk werd de publicatie van de onderzoekers gehanteerd.

4.1 ONDERZOEK VAN DE KERK IN 1941

Het oudste gericht archeologisch onderzoek in de Sint-Pietersbandenkerk dateert uit 1940-1941, en werd uitgevoerd door G. Meersseman en broeder Firmin. Toen werden verschillende muurresten en looppniveaus bestudeerd: verschillende plattegronden en verbouwingen, waaronder van de oorspronkelijke Romaanse kapittelkerk uit de 11de-eeuw en een oudere vierkante constructie die als Karolingische kerk werd geïnterpreteerd.⁶⁴

4.1.1 De Romaanse kerk

De Romaanse kapittelkerk die in de 11de eeuw werd opgetrokken was volledig opgebouwd uit veldsteen. Het middenschip werd begrensd door twee zware funderingsmuren. De breedte van de kerk bedroeg 10,32 meter, de lengte was ruim 27 meter. De funderingsmuren van het middenschip waren 1,45m breed en 1,6m diep. De pijlers rusten op een doorlopende muur (zoals gekend is bij Romaanse kerken).⁶⁵ Om tot de vloer van de Romaanse kerk te komen werd 0,67m onder de toenmalige vloer gegraven.⁶⁶ Hier werden 4 vloerniveaus doorbroken:

- 1) Een moderne vloer in basècles doorweven met Etrurisch marmer,
- 2) Een rode vloer in baktegels uit de 18de eeuw,
- 3) Een vloer in vierkante witte natuurstenen tegels (230x270mm).
- 4) Een vierde vloer bevond zich op het vloerpeil van de Romaanse kerk, die was goed bewaard gebleven maar met veel gaten in door de vele begravingen waardoor de vloer plaatselijk was ingezakt.

Het vierde vloerniveau werd als dusdanig Romaans gedefinieerd omdat de tegels rustten op de "ongeschonden doorlopenden funderingsmuur". Deze vloer bestond uit keramieken vierkante en meestal rood geglaazuurde tegels. Andere kleuren kwamen voor aan de "zoom": gele en blauwe tegels wisselden af. Ook een groen geglaazuurde tegel en een tegel met 4 gestileerde lelies in laagrelief doken op. De tegels zijn 'afgeknotten piramidevorm' (128x128x30mm (bovenvlak) en 115x115x30mm (benedenvlak)). In het grootste gedeelte lagen de tegels overhoeks. De hoektegels en halve tegels werden gesplitst na de bakking. In de middenbeuk, de zijbeuken en de absidiolen van de kruisarmen werden ook gele en donkerblauwe tegels gevonden (vermoedelijk 170x170x35mm en 118x118x17mm, er werd immers nergens een volledig exemplaar gevonden).

In het opgravingsverslag van Cools (in 1990-1991, zie lager) wordt melding gemaakt van een stuk land genaamd 'tegelarenbosch', gelegen ten zuidwesten van de stad op de grens met Gits.⁶⁷ Hier werden 'in het verleden' vloer- en daktegels gebakken. De vader van Meersseman heeft de tegels vergeleken met deze die aan de kerk werden gevonden en dit kwam overeen qua grondstof, glazuur, manier van kleuren en de bakking. Een belangrijke conclusie was dat er in de middeleeuwen sprake moet zijn geweest van een lokale keramische nijverheid, zowel van bouwkeramiek als van gebruiks aardewerk.⁶⁸ Op basis van deze nieuwe gegevens en ongepubliceerde plannen van de

⁶³ Verkregen via S. Fraeyman;

⁶⁴ Meersseman & Firmin, 1942. En brievencommunicatie van G. G. Meerssemans, anno 1962.

⁶⁵ Meersseman & Firmin, 1942, 31

⁶⁶ Het vloerniveau van 25 mei 1940.

⁶⁷ Cools, 1989, 59-63.

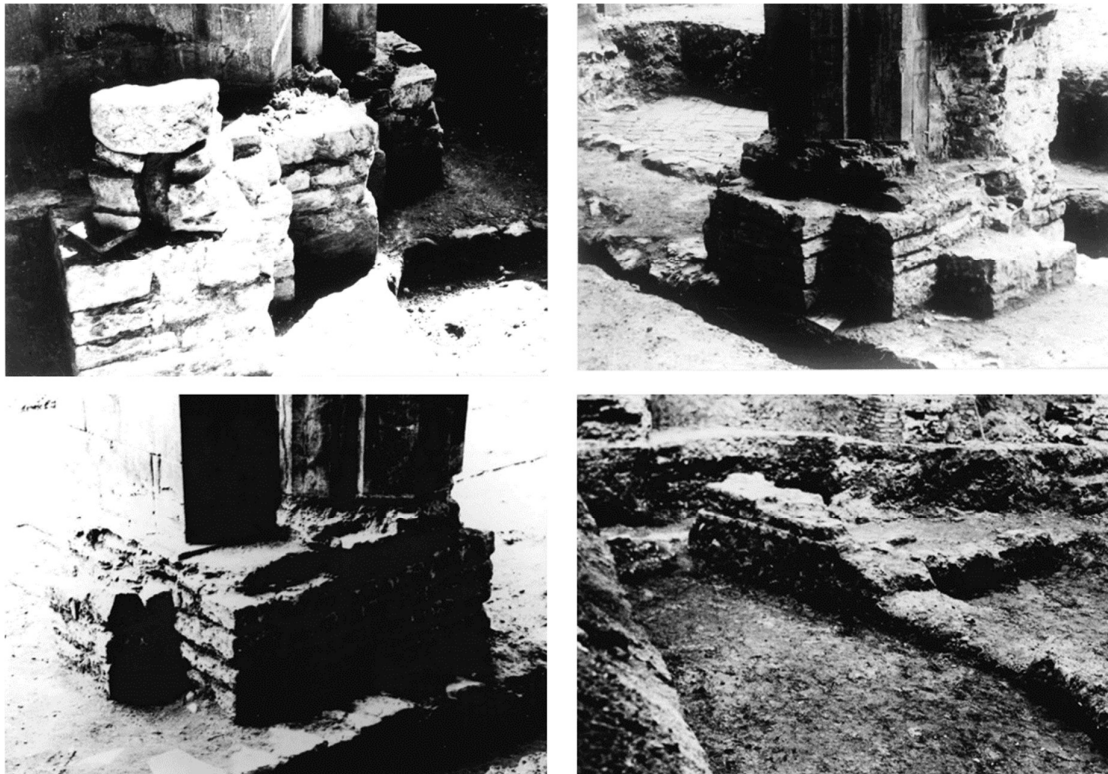
⁶⁸ Cools, 1989,

opgraving uit 1940-1941, reconstrueerde Cools de middeleeuwse vloeren van de Sint-Pieterskerk. Deze reconstructies werden geprojecteerd op het grondplan van de huidige kerk.

Van de opgraving uit de jaren '40 zijn verschillende foto's voorhanden waar onder meer de tegelvloer zichtbaar is. Daarnaast zijn ook op een van de foto's de poeren van de natuurstenen zuilen te herkennen zijn (figuur 20).

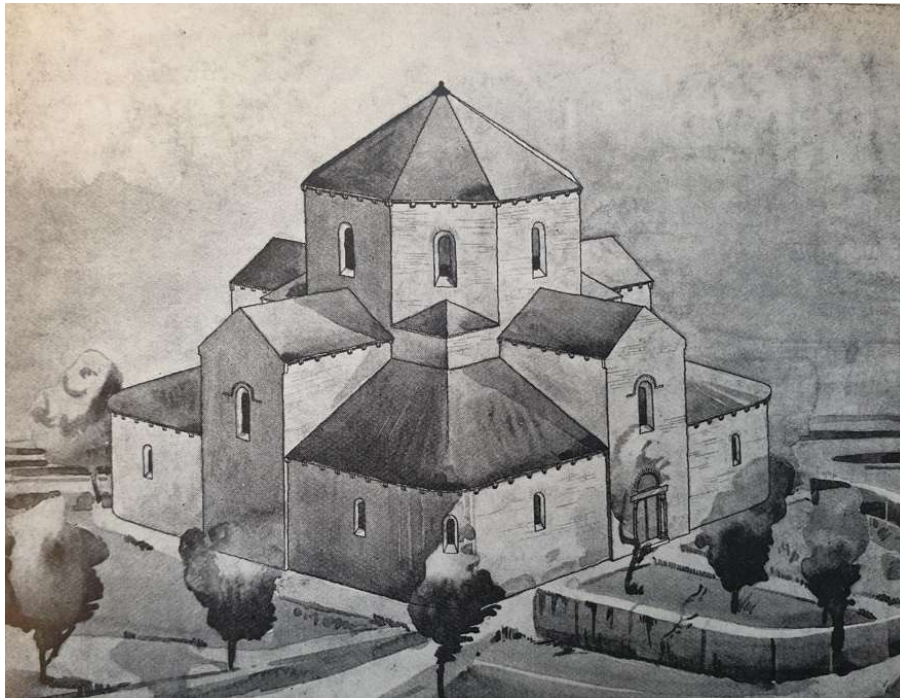
Figuur 19. Foto van de opgraving uit 1940-1941 in de St.-Pieterskerk met zicht op de tegelvloer van de Romaanse kerk. Ook op de foto zijn de bakstenen poeren van de zuilen te herkennen (bron: privécollectie R. Verstringe uit S.N., 2018, 6).

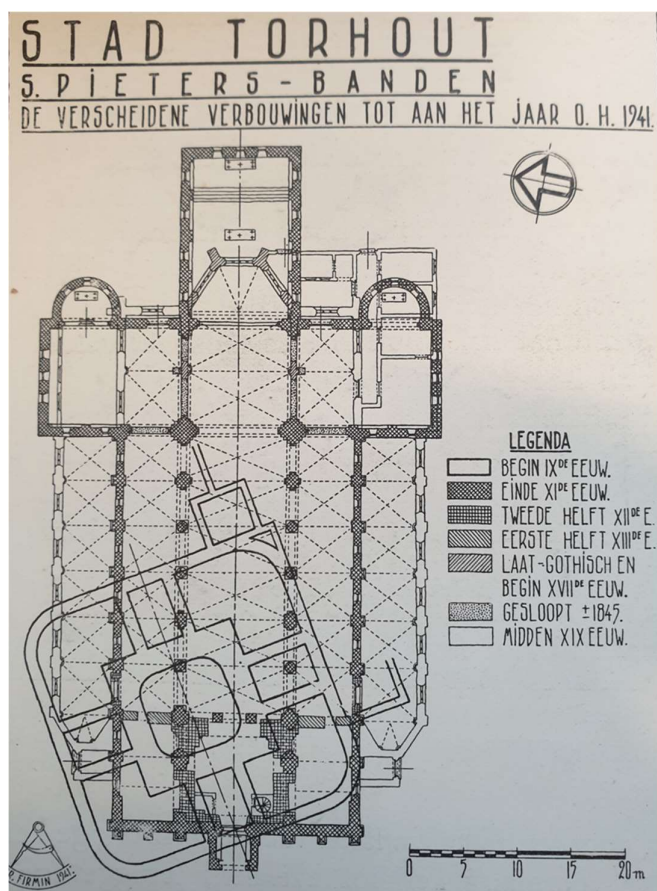
Figuur 20. Enkele foto's van de opgraving uit 1940-1941 in de St.-Pieterskerk. Bemerkt de puinige stratigrafie. Linksboven en linksonder: de poeren van de zuilen, rechtsboven: poer van een zuil, met op de achtergrond een tegelvloer, rechtsonder: enkele muurresten, (bron: Privécollectie Michiel Mestdagh).

4.1.2 Een Karolingische centraalbouw?

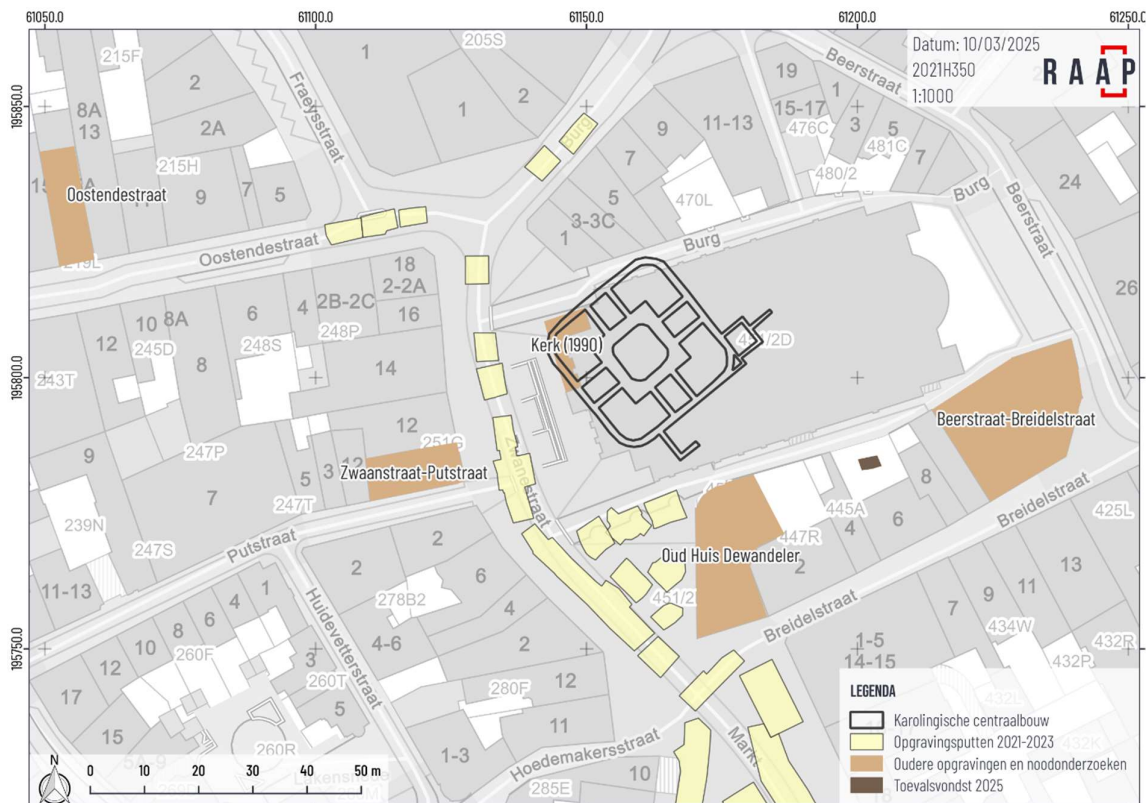
Op een diepte van zowat 2,2m onder het maaiveld van 1941 werden funderingen aangetroffen met een totaal andere oriëntatie dan deze van de Romaanse kerk. Het ging om een twee vierkanten met afgeronde hoeken, één met zijden van 13,20 meter, gelegen in een ruimer vierkant met zijden van 27 meter. Meersseman en De Smidt meenden hiermee de Karolingische *cella* (klein klooster) gevonden te hebben. Het vloerniveau van de Karolingische kerk lag op 1,28m onder het toenmalige straatniveau, en op 0,6m onder het vloerniveau van de Romaanse kerk. De funderingsmuren waren diep in de natuurlijke zandlaag aangelegd, terwijl deze van de Romaanse kerk op de zandlaag waren waargenomen. De Karolingische muren vertoonde onder meer lagen in visgraatverband en kalkmortel met 'verbrijzelde roodgebakkenaarde', wat de mortel een roze kleur gaf. De onderzoekers, tevens de auteurs van het artikel, overwogen verschillende opties om deze centraalbouw een plaats in de geschiedenis te geven. Uiteindelijk menen ze dat het een Karolingische centraalbouw betreft.

Figuur 21. Reconstructietekening van de Karolingische kerk (bron: Meersseman & Firmin, 1942, 71)

Figuur 22. Situering van de vroegmiddeleeuwse centraalbouw (Karolingsche periode, 8ste-9de eeuw) op de volmiddeleeuwse kruiskerk (Romaanse periode, 11de eeuw) (bron: Meersseman & Firmin, 1942, 62).

Figuur 23. Projectie van het Karolingische gebouw zoals het werd gereconstrueerd door Meersseman en De Smidt, met weergave van de verschillende zones die archeologisch zijn onderzocht.

4.1.3 Karolingisch... of toch Romeins?

Later onderzoek werd door E. Cools (en V.O.B.o.W.⁶⁹) uitgevoerd in de beginjaren '90 van de 20ste eeuw. De interpretatie als Karolingische kerk werd in twijfel genomen en op basis van het in 1940-1941 herkend grondplan, het aangetroffen Romeins bouw materiaal en de landschappelijke ligging, werd de theorie van een Romeinse wachttoren naar voorgeschoven. Hij zag grote gelijkenissen met resten van bouwwerken langs de kusten van Yorkshire (Engeland).⁷⁰ Deze theorie werd aangevuld met historische bronnen en gekende Romeinse vondsten in het stadscentrum, in de omgeving van Torhout en de opgraving van 1940-1941.⁷¹ In 1991 en 1992 werd door V.O.B.o.W. een opgraving uitgevoerd net buiten het portaal van de kerk, op zoek naar bewijzen om de wachttoren-theorie te bekrachtigen. Echter, door de beperkte oppervlakte van de opgraving konden geen duidelijke conclusies getrokken worden. Wel werd opnieuw aangetoond dat de funderingen met Romeins bouw materiaal uit de 2de-3de eeuw werden opgebouwd. Het ingezamelde materiaal bestond uit *tegulae*, *imbrecs*, *tubuli* en grote stukken beschilderd pleisterwerk.⁷²

⁶⁹ De Vereniging voor Oudheidkundig Bodemonderzoek in West-Vlaanderen.

⁷⁰ Cools, 1986, 81-90. Blijkbaar werden er Romeinse munten gevonden tijdens de opgraving in de St.-Pietersbandenkerk in 1940-1941. Het gaat onder andere om een grootbrons van Gratianus (367-383). Ook werd een fibula gevonden in een graf. Uit welke periode dit graf of de fibula dateert wordt niet meegegeven en is waarschijnlijk niet gekend. Opvallend is dat Meersseman aanvankelijk dacht dat de sporen van de zogenaamde Karolingische kerk van een Romeinse tempel kon zijn.

⁷¹ Cools, 1988, 84-88; Cools, 1992, 90.

⁷² S.N., 2018, 8-9. In deze publicatie wordt een wazige foto gedeeld van mogelijke resten pleisterwerk. Deze stukken zijn in eigendom van Raakvlak. Het kan voor de interpretatie van Romeins Torhout relevant zijn om de vondsten uit de oude opgravingen opnieuw te bekijken.

Er wordt in het verslag gesproken over de resten van een luxueus gebouw, er kan dan de vraag gesteld worden of het hier eventueel ook niet kan gaan om de resten van een Romeinse steenbouw (een *villa*), een Romeins badgebouw of een tempel (een *fanum*). Daarnaast moeten enkel kanttekeningen worden gemaakt, zoals het doorleven van dakpannen van het Romeinse type in de vroege middeleeuwen en het voorkomen van beschilderd pleisterwerk bij de antropomorfe graven dit door Meersseman en Firmin wordt vermeld (zie lager).

4.1.4 Romeinse wachttorens...of een religieus gebouw?

In 2010 troffen de archeologen van Raakvlak in de zone waar zich het kerkhof bevond sporen aan van een 8 meter lange Romeinse gracht. De gracht had een gelijkaardige buiging als de latere kerkhofmuur. Op basis hiervan interpreteerden zij het merkwaardige grondplan uit 1941 als de mogelijke resten van een Romeinse tempel, ook wel een *fanum* genoemd. Dergelijke tempels hebben doorgaans een vierkante vorm en worden voornamelijk gebouwd uit een natuurstenen basis met vakwerkbouw, al dan niet voorzien van beschilderd pleisterwerk, en een dak met keramieken dakpannen.⁷³ Het zou goed zijn voor de interpretatie van Romeins Torhout alle vondsten van vorige opgravingen te her evalueren.

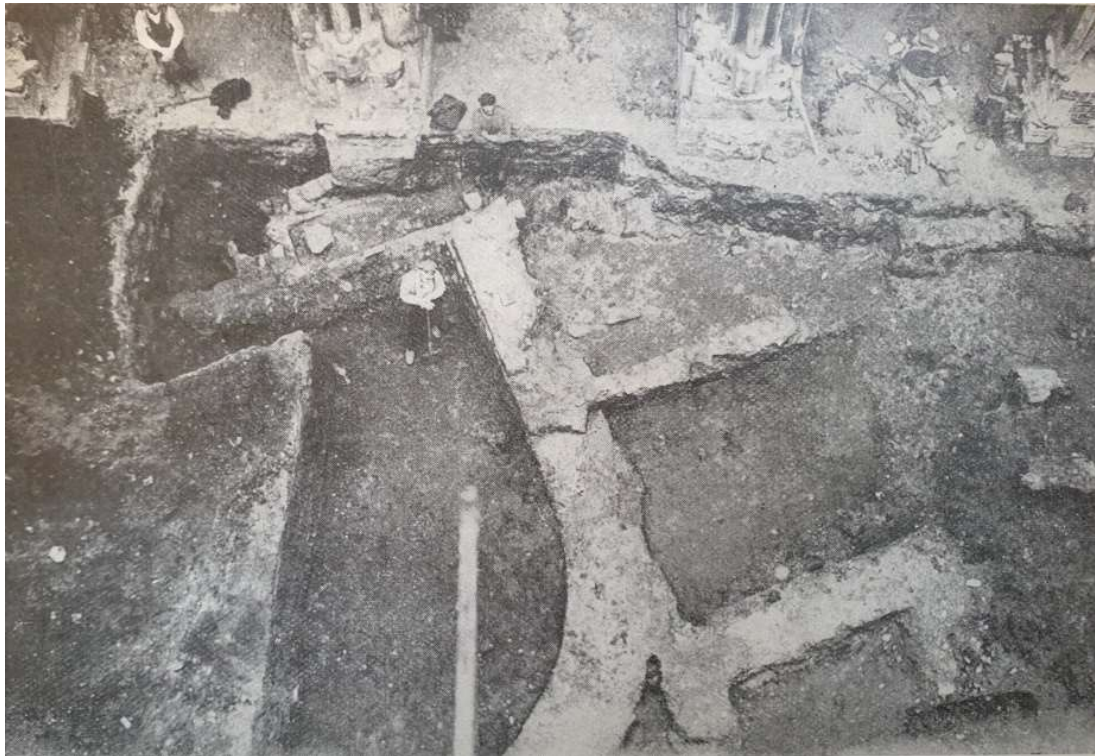
4.1.5 Graven

In de publicatie van Meersseman en Firmin zijn op twee foto's een antropomorf graf te zien, een kist opgetrokken in veldsteen met de vorm van een menselijk lichaam (figuur 20 en figuur 19). Opvallend is dat op het gaat om een graf dat doorheen oudere, Karolingische funderingen heen was gegraven.⁷⁴ Recent ontdekte voorbeelden van antropomorfe graven uit veldsteen werden gevonden buiten de Onze-Lieve-Vrouwekerk in Brugge.⁷⁵ Tijdens het onderzoek van de kerk in de jaren '40 zijn tal van antropomorfe graven en beenderen aangetroffen. Op basis van vorm en oriëntatie werden de graven in twee groepen verdeeld. De oudste met noordoost-zuidwest oriëntatie waren vlak aan de hoofdzijde en versmalden naar het voeteinde toe. De graven met west-oost-oriëntatie hebben een ronde afwerking aan het hoofdeinde, maar zijn volledige rechthoekig. De eerst vermelde groep worden gelinkt met de oudere, Karolingische fase, aangezien dit gebouw eenzelfde oriëntatie had. Het tweede vermelde graftype komen qua oriëntatie overeen met die van de Romaanse (en huidige kerk), en dus dateren wellicht uit deze periode.

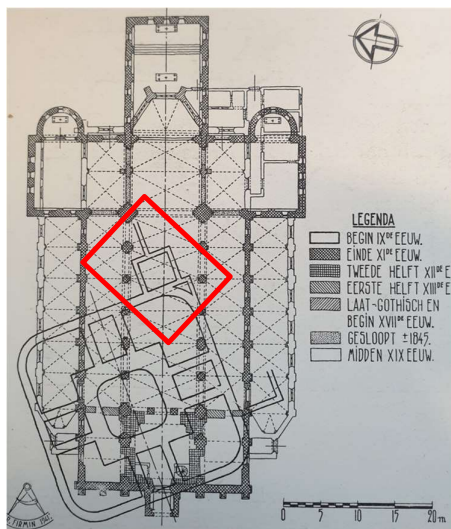
⁷³ Hillewaert & Ryckaert, 2019, 74-77.

⁷⁴ Cools, 1989, 73.

⁷⁵ <https://raakvlak.be/2021/10/20/antropomorfe-graven-op-het-onze-lieve-vrouwekerkhof-zuid-in-brugge/>

Figuur 24. Een bovenaanzicht van de opgraving in de St.-Pieterskerk uit 1940-1941. Bemerkt de rechthoekige structuur linksboven. Het gaat om een antropomorf graf (bron: Meersseman & Firmin, 1942, 61). De gebogen fundering kunnen op basis van het plan het grondplan worden gelinkt met de Karolingische fase).

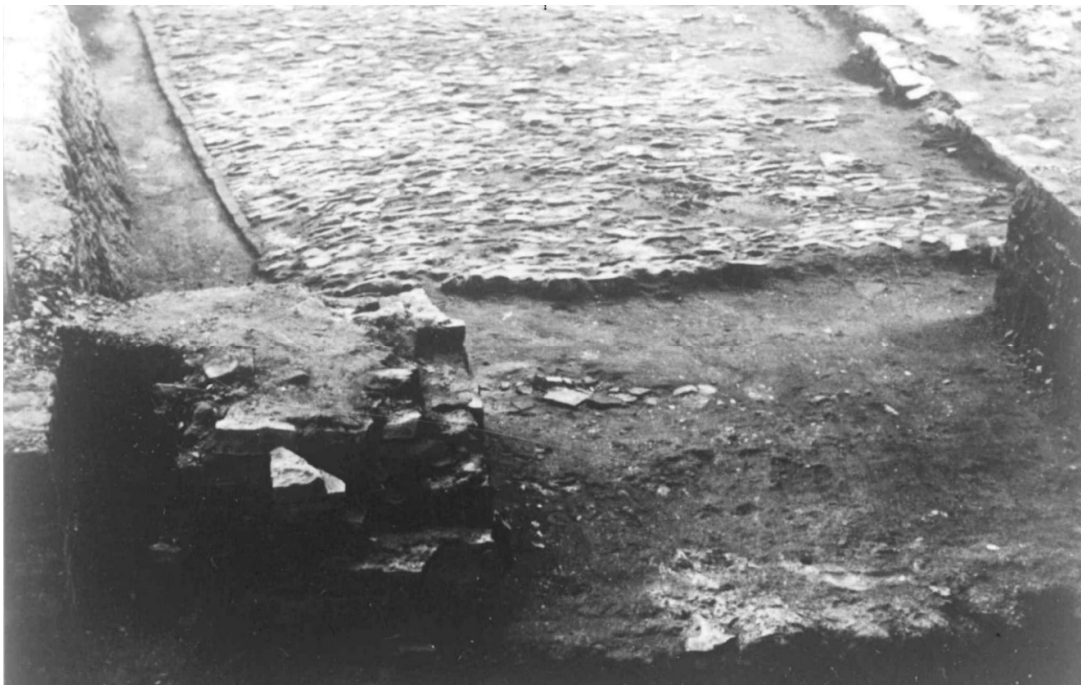
Figuur 25. Situering van de foto op het grondplan.

Figuur 26. Zicht op het antropomorf graf (wellicht in veldsteen) (bron: : Meersseman & Firmin, 1942, 73)

4.1.6 Een middeleeuwse straat

Op de beschikbare foto's van deze opgraving kunnen nog tal van interessante zaken afgeleid worden. Zo is er sprake van een veldstenen straatniveau dat ergens in de kerk gevonden moet zijn (figuur 27). Het is geplaveid met veldstenen. Jammer genoeg is de exacte locatie niet gekend.

Figuur 27. Een deel van een veldstenen straatniveau gevonden in de St.-Pieterskerk tijdens de opgravingen van 1940-1941 (Bron: Michiel Mestdagh).

4.2 ROMEINSE SPOREN, GRAVEN EN MIDDELEEUESE RESTEN TEN ZUIDOOSTEN VAN DE KERK

Aan de hoek met de Beerstraat en de Breidelstraat, net ten zuidoosten van de Sint-Pietersbandenkerk, is in 2010 door Raakvlak een opgraving uitgevoerd. Hier werden sporen en vondsten uit verschillende periodes aangetroffen. Na het afgraven van het bovenste pakket met sterk verstoord materiaal, bevond het opgravingsvlak op de moederbodem zich op ca. 19,50m +TAW. De oudste sporen dateren uit de Romeinse periode. Het betreft enkele grachten, greppels, paalkuilen en kuilen. Deze sporen zijn op basis van aardewerk te dateren in de 2de tot de eerste helft van de 3de eeuw.⁷⁶ Dit zijn allemaal duidelijk sporen van bewoning. Opvallend was een Romeinse gracht die het kerkareaal lijkt af te bakenen, dit werd door de auteur geïnterpreteerd als mogelijk bewijs voor een Romeins gebouw aan de binnenzijde van de muur, waar de kerk zich nu bevindt.⁷⁷ Vervolgens werden ook grachten en kuilen aangetroffen uit de volle middeleeuwen. Op basis van het aardewerk kan dit sporenbestand geplaatst worden tussen het einde van de 11de eeuw tot het begin van de 13de eeuw.⁷⁸ Ook werden een veldstenen kerkhofmuur en enkele inhumaties (13de-18de eeuw) vastgesteld. De datering van de muur is onduidelijk, maar aangezien deze een spoor uit de 12de eeuw oversnijdt, kan deze pas ten vroegste in de 12de eeuw opgericht zijn.⁷⁹ De graven hadden twee verschillende oriëntaties, namelijk noordwest-zuidoost en oost-west.⁸⁰ Ten slotte werden verschillende waterputten, kelders en een beerput uit de postmiddeleeuwen tot de Nieuwe/Nieuwste tijd vastgesteld.⁸¹

Figuur 28. Plan met de archeologische sporen, opgedeeld in grote periodes. (Huyghe, 2010a).

⁷⁶ Huyghe, 2010a, 10-18.

⁷⁷ Huyghe, 2010a, 18.

⁷⁸ Huyghe, 2010a, 19-24.

⁷⁹ Huyghe, 2010a, 25-28.

⁸⁰ Ook tijdens de opgravingen uit de jaren '40 werden deze twee verschillende oriëntaties waargenomen.

⁸¹ Huyghe, 2010a, 28-29.

4.3 KLEINSCHALIG ONDERZOEK EN TOEVALSVONDSTEN

Onderstaande opsomming van archeologische sites en vondsten worden vermeld in de CAI of in een kleine publicatie uitgebracht door de heemkundige kring.⁸²

4.3.1 Kleinschalig noodonderzoek

Ter hoogte van Burg 29 werden in 2009 bij een toevalsvondst verschillende kuilen en afvallagen aangetroffen, die ten vroegste uit de 13de eeuw dateren. Er werden verder twee ronde waterputten uit veldsteen opgegraven. De waterputten waren zonder mortel opgetrokken. De eerste waterput kon niet precies gedateerd worden door zijn slechte bewaring en het ontbreken van vondsten. Het gebruik van veldsteen laat een datering vermoeden in periode 1200-1400.⁸³ Het ontbreken van baksteen en op basis van enkele scherven aardewerk. De tweede waterput was beter bewaard en bevatte veel vondstmateriaal. De bovenste opvulling bestond uit consumptieafval, aardewerk⁸⁴ en glas. Op basis hiervan kon de bovenste vulling van de waterput gedateerd worden in de 14de-15de eeuw. De aanleg van de waterput kan dus vermoedelijk ook gezocht worden in de periode 1200-1400.⁸⁵

In 1983 werd op de hoek van de Wollestraat en de Wollemarkt een opgraving uitgevoerd door Het Houtland en de V.O.B.o.W. Op deze locatie was een pottenbakkerij gelegen uit de 17de-18de eeuw. Er werden grote hoeveelheden rood aardewerk met glazuur aangetroffen alsook aardewerk met een donkerbruin en zwart loodglazuur. Opmerkelijk is dat op deze locatie een "zeer oud geplaveid wegdek" wordt vermeld. Hoe oud dit wegdek is, uit welk materiaal deze bestaat of wat zijn opbouw is wordt niet vermeld.⁸⁶

In 1984 werd door de Geschied- en Heemkundige Kring Het Houtland-Torhout, de V.O.B.o.W en de W.A.J.O.⁸⁷ een opgraving uitgevoerd op de hoek van de Gevangenisstraat en de Breidelstraat, in de directe nabijheid van de kerk. Hier werden verschillende proefputten gegraven en werden enkele inhumaties gevonden en muren aangesneden.⁸⁸ Op basis van het opgravingsplan lijkt maar een klein percentage van het plangebied onderzocht. Er wordt nergens vermeld hoe diep de proefputten werden gegraven.

Figuur 29. Opgravingsplan van de proefputten op de hoek van de Gevangenisstraat en de Breidelstraat (bron: J. Ryheul uit S.N., 2018, 53).

⁸² S.N., 2018

⁸³ Al werd veldsteen als bouwmateriaal ook al vroeger gehanteerd, cfr. de Romaanse kerk.

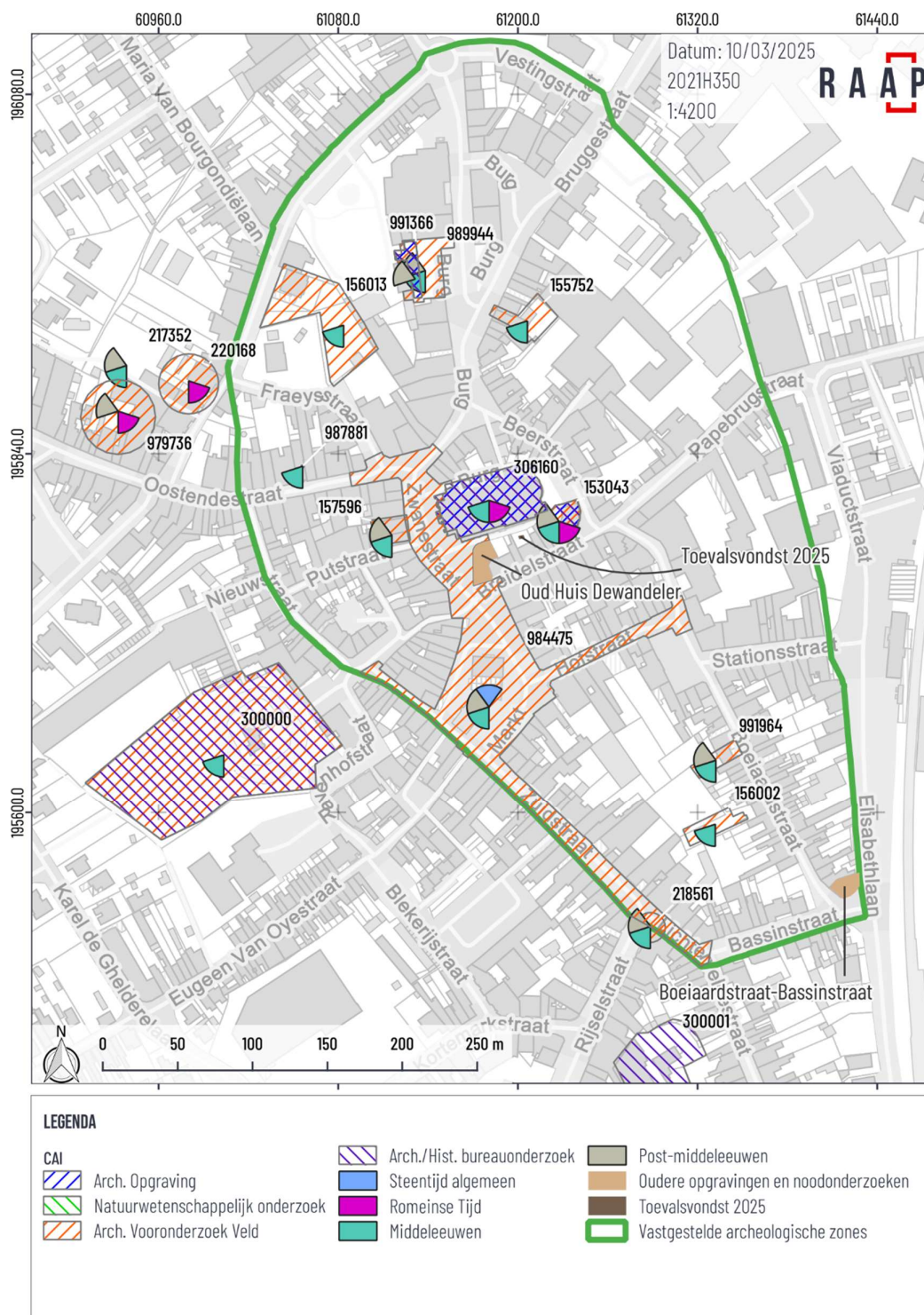
⁸⁴ Waaronder vermoedelijk lokaal vervaardigd grijs en rood aardewerk.

⁸⁵ Hillewaert, 2009, 134-135; Onroerend erfgoed ID-15575.

⁸⁶ S.N., 2018, 52.

⁸⁷ De Werkgroep Archeologie Jabbeke en Omstreken.

⁸⁸ S.N., 2018, 53.

Figuur 30. De locaties waar archeologisch onderzoek plaatsvond of vondsten werden aangetroffen. (bronnen: Agentschap Onroerend Erfgoed, 2025; S.N.2018)

In de 21ste eeuw werden ook enkele onderzoeken uitgevoerd door Raakvlak en het Agentschap Onroerend Erfgoed. Het gaat om vaak kleine onderzoeken in de stadskern van Torhout met beperkte informatie, maar voegen niettemin stukjes toe aan de archeologische puzzel:

- In de Oostendestraat 15 werd in 2018 als toevalsvondst een laatmiddeleeuwse bakstenen waterput aangetroffen tijdens graafwerken. Op basis van vondstmateriaal en de bakstenenformaten⁸⁹ werd de waterput geplaatst in de 14de eeuw. Opvallend is dat de bakstenen in dikte afwijken met deze van de gekende Brugse baksteenchronologie. Bakstenen van 210mm à 220mm lang zijn doorgaans 45mm à 50mm dik, de bakstenen in Torhout hadden een dikte van 60mm à 70mm. Mogelijk kan het hier gaan om een andere, misschien wel lokale, baksteenproductie.⁹⁰

- Aan het voormalig grafelijk domein 's Gravenwinkel werden in 2008 enkele proefsleuven uitgevoerd. Hier werd een deel van poel of depressie vastgesteld, die ongeveer 130cm tot 180cm diep was. Op basis van het aardewerk kan het spoor geplaatst worden in de late tot postmiddeleeuwen.⁹¹

- Op de hoek van de Zwanenstraat en de Putstraat in 2009 werd een proefsleuf gegraven. In een profiel werden een opeenvolging van loopniveaus en ophogingslagen vastgesteld, gaande van de 13de tot de 14de/15de eeuw. Ongeveer 1m onder het straatniveau werd een klein rond haardje uit dakpannen aangetroffen uit de 13de/14de eeuw. Vervolgens werd ook de resten van een bakstenen muur uit de 17de/18de eeuw vastgesteld.⁹² Op basis van het rapport of de foto's kan niet afgeleid worden of de moederbodem werd bereikt.

- In 2009 werd ter hoogte van Markt 21 een kleine sleuf gegraven met aanvullende boringen. Hier werd een verstoring waargenomen van ca. 200cm tot 210 cm diep, die tot op de moederbodem ging.⁹³

- In 2008 werden in de Boeiaardstraat enkele proefsleuven getrokken. Op ongeveer 70 cm diepte vanaf het maaiveld werd een grachtje vastgesteld. Op basis van het aardewerk kan het spoor gedateerd worden in de 12de tot 13de eeuw.⁹⁴

- Een proefonderzoek op de hoek van de Boeiaardstraat en de Bassinstraat leverde geen archeologische sporen op, vermoedelijk door de zware verstoring binnen het plangebied. De moederbodem bevond zich op 80cm van het maaiveld.⁹⁵

⁸⁹ De bakstenen hadden volgende afmeting: 215/230/235mmx100/110mmx60/65/70mm

⁹⁰ Vanhoutte, 2023, 10-12.

⁹¹ Hillewaert, 2008b.

⁹² Huyghe & Hillewaert, 2009.

⁹³ S.N., 2009.

⁹⁴ Hillewaert, 2008a.

⁹⁵ Huyghe, 2010b.

Figuur 31. Coupefoto van een van de twee veldstenen waterput opgegraven in Burg 29 (bron: Hillewaert, 2009, 135).

- Tijdens een verkaveling in de 's Gravenwinkelstraat werd door Geschied- en Heemkundige Kring Het Houtland-Torhout verschillende sporen en vondsten gemeld. Dit plangebied grenst aan het domein 's Gravenwinkel, de oude verblijfplaats van de graven van Vlaanderen. Er worden zowel grondsporen als bakstenen structuren vermeld zoals waterputten. Enkele van de vondsten zijn vermeld in de CAI. Er wordt een fragment van een maalsteen vermeld die mogelijk uit de Romeinse periode dateert en een Romeinse munt. Wat de middeleeuwen betreft, worden een gesp en een zegelstempel (14de-15de eeuw) vermeld. Verder dateren de andere vondsten uit de postmiddeleeuwen (aardewerk, bouwkeramiek en een degenhanger).⁹⁶ Daarnaast werden ook andere vondsten vermeld in een publiekspublicatie of mondeling meegedeeld. Belangrijk is de vondst van een quasi volledige Karolingische maalsteen uit het Duitse Mayen in het Eifelgebergte. Het gaat om een "loper" gemaakt uit tefriet. Dergelijk maalstenen worden via de Rijn richting Dorestadt, een vroegmiddeleeuws *emporium*⁹⁷, vervoerd. Van hieruit kon via de Noordzee de Vlaamse kust bereikt worden.⁹⁸ Via mondelinge communicatie werd vermeld dat dit de enige maalsteen van dit type is die ooit gevonden werd in westelijk Vlaanderen.⁹⁹ Op dezelfde site werd verder ook aardewerk gevonden uit de Karolingische periode.¹⁰⁰ Detectorist Sammy Fraeyman zamelde enkele scherven in van deze site en liet toe deze door RAAP te laten bestuderen. Na een screening van het aardewerk kon naast een aantal vol- en laatmiddeleeuwse scherven een duidelijke rand herkend worden van een Karolingische kogelpot.¹⁰¹ Daarnaast werd op deze site ook hoogversierd aardewerk gevonden. Dergelijk aardewerk komt voor in de 13de eeuw.¹⁰²

⁹⁶ <https://id.erfgoed.net/naamgevingen/220168>; <https://id.erfgoed.net/naamgevingen/217352>; <https://id.erfgoed.net/naamgevingen/979736>

⁹⁷ Een handelscentrum uit de vroege middeleeuwen, ook gekend als een "wic".

⁹⁸ S.N., 2018, 55.

⁹⁹ Mondelinge communicatie Sammy Fraeyman.

¹⁰⁰ S.N., 2018, 55.

¹⁰¹ Determinering door Koen De Groote en Jelle De Mulder.

¹⁰² Mondelinge communicatie Sammy Fraeyman.

4.3.2 Losse vondsten

- Op de hoek van de Rijselstraat en de Zuidstraat werd bij afbraakwerken een Franse rekenpenning (1380-1422) en een loden kogels gevonden.¹⁰³ Ook een zilveren munt uit de 16de of 17de eeuw en een gesp uit de 17de-18de eeuw werd er gevonden.¹⁰⁴

-Ten slotte werd in het stadscentrum ten noorden van het vrijetijdshuis ook een Engelse *long cross penny*¹⁰⁵ uit de 13de of 14de eeuw gevonden.¹⁰⁶

4.3.3 Een recente toevalsvondst

In de tuin van het perceel Breidelstraat 6 werd in 2024 bij graafwerken op skeletten gestoten. Dit werd als toevalsvondst gemeld bij het agentschap Onroerend erfgoed. Er werden in een put van ca. 2 bij 3 m een 50-tal skeletten opgegraven. De diepste sporen bevatte heel wat Romeins materiaal. De bevindingen waren nog niet gerapporteerd in een eindeverslag bij de opmaak van het voorliggend rapport.

¹⁰³ <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/218561>

¹⁰⁴ Mondelinge communicatie Sammy Fraeyman.

¹⁰⁵ Een zilveren munt.

¹⁰⁶ Mondelinge communicatie Sammy Fraeyman.

5 CONCLUSIES

Bovenstaande hoofdstukken tonen alvast het belang aan van Torhout in de middeleeuwen, maar ook hoe sterk het gebrek is aan kennis over de 'gouden periode' van deze Vlaamse stad. Vanaf de 11de tot in de 13de eeuw was Torhout een van de hoofdspelers als het op handel aan kwam in West-Europa. In tegenstelling tot de steden Ieper, Brugge en Gent komt deze plaatsnaam echter niet voor in onze geschiedenisboeken. De rijkdom van Torhout is echter wel gekend bij lokale geïnteresseerden en historici. Dat blijkt uit een reeks recente publicaties over Torhout, onder meer uitgewerkt door Pyck, Michiels en Meijns. Daarnaast kon dankzij de inzet van een reeks Torhoutenaren archeologische resten tijdens niet-begeleide graafwerken worden geregistreerd.

Ondanks de vele data kunnen en reeks opmerkingen naar voor worden geschoven

- Zowel historisch, cartografisch als archeologisch geven sterk gefragmenteerde informatie weer.
- Bepaalde veronderstellingen worden als effectief genomen, terwijl er geen harde bewijzen voor bestaan, zoals de locatie van lakenhalle en stadhuis en belfort die ter hoogte van oude Zwynemarkt worden gesitueerd, of dat na 1200 Torhout moest inboeten ten voordele van Brugge.
- Zoals voor elke stad gaat het om een complex verhaal waarbij enkel hoofdspelers worden benoemd (graven en abten), maar dagdagelijkse zaken niet worden vermeld.

In dit rapport worden de archeologische bevindingen verweven met de bestaande kennis over de geschiedenis van de stad zodat de archeologische data geen losstaande gegevens blijven.

6 BIBLIOGRAFIE

- Meijns B.(2000) *Aken of Jeruzalem? Het ontstaan en de hervorming van de Kanonikale instellingen in Vlaanderen tot circa 1155*. Leuven: Leuven University Press.
- Berings, G. (1995) De christianisatie in de vroege middeleeuwen, *Vlaanderen. Kunstdtidschrift.*, Jaargang 44, pp. 169-171.
- Blockmans, W. & Hoppenbrouwers, P. (2016) *Eeuwen des ondersheids. Een geschiedenis van middeleeuws Europa. I*. Amsterdam: Bert Bakker.
- Braudel, F. (1992) *Civilization and Capitalism, 15th-18th Century. The Perspective of the World*. University of California Press. California: University of California.
- Cools, E. (1986) De 'Karolingische kerk' van Torhout...Een Romeinse wachttoren?, *Westvlaamse Archaeologica*, 2/3, pp. 81-90.
- Cools, E. (1988) Torhout: stand van het vooronderzoek naar de 'Karolingische kerk', *Westvlaamse Archaeologica*, 3, pp. 84-88.
- Cools, E. (1989) De middeleeuwse vloeren van de kerk van St-Pieters-Banden te Torhout, *Westvlaamse Archeologica*, 5/2, pp. 59-63.
- Cools, E. (1992) Het vooronderzoek naar de 'Karolingische' kerk te Torhout afgerond, *Westvlaamse Archaeologica*, 8/3, p. 90.
- Dhondt, J. (1948) Développement urbain et initiative comtale en Flandre au XIe siècle. (*Revue du Nord*), 30/118-119, pp. 133-156.
- Gheerardijn, M. (2012) Middeleeuwse muntslag in Torhout (?), *JEGMP*, pp. 1-32.
- Havermans, anne-M. (2019) *Historiek en inventarisatie van de stedelijke begraafplaats, Bruggestraat te Torhout. Onderzoek in functie van het bepalen van het ZEN-erfgoed en het concretiseren van de toekomstvisie*.
- Hillewaert, B. (2008a) *Torhout, Boeiaardstraat*. Raakvlak rapport 2008/071. Brugge: Raakvlak.
- Hillewaert, B. (2008b) *Torhout, 's Gravenwinkelstraat*. Raakvlak rapport 2008/199. Brugge: Raakvlak.
- Hillewaert, B. (2009) Veldstenen waterputten aan de Burg in Torhout (W.-VI.), *Archaeologia Mediaevalis*, 32, pp. 134-135.
- Hillewaert, B. & Ryckaert, M. (2019) *Op het raakvlak van twee landschappen. De vroegste geschiedenis van Brugge. Tweede, herziene en uitgebreide uitgave*. Die Keure. Brugge: Van de Wiele.
- Huyghe, J. (2010a) *Archeologisch onderzoek ten zuidoosten van de St. Pieters Bandenkerk te Torhout*. Raakvlak rapport 2010/054. Brugge: Raakvlak, p. 34.
- Huyghe, J. (2010b) *Verslag proefonderzoek hoek Boeiaardstraat - Bassinstraat te Torhout*. Raakvlak rapport 2010/091. Brugge: Raakvlak.
- Huyghe, J. & Hillewaert, B. (2009) *Verslag archeologisch proefonderzoek in de Zwaanstraat- Putstraat te Torhout*. Raakvlak rapport 2009/204. Brugge: Raakvlak.
- Meersseman, G. & Firmin, B. (1942) *De kerk van Torhout in het licht der jongste opgravingen*. Antwerpen: De Sikkel (Handelingen van het centrum voor archeologische vorschingen, II).
- Meijns, B. (1995) Les fondations de chapitres dans le comté de Flandre. La thèse du professeur Jan Dhondt et l'état des recherches actuelles, in Heuclin, J. & Racinet, P. (red.). *Les moines dans la ville. Actes du colloque de Lille 31 Mars et 1er Avril 1995*, Rijsel: C.A.H.M.E.R., pp. 197-211.

- Meijns, B. (2010) Les collégiales et la ville dans la province ecclésiastique de Reims (IXe-XVIe siècles), in Le Bourgeois, R., Massoni, A., & Montaubin, P. (red.). *Actes du colloque d'Amiens-Beauvais 3-5 juillet 2009 organisé en l'honneur d'Hélène Millet*, Amiens-Beauvais: Publication du C.A.H.M.E.R., pp. 15-28.
- Mestdag, M. (2000) *Torhout. De geschiedenis van een stad*. DEBEER Printing. Torhout: Uitgeverij deBeer.
- Mestdag, M. & Pyck, M. (1987) *Bijdrage tot de geschiedenis van het 'Torhouts Aardewerk', Een vernieuwde visie op het Torhouts pottenbakkersambacht*. Torhout: Vrienden Museum Torhouts Aardewerk.
- Pyck, M. (1999) Torhout 1702, in *Jaarboek van de Geschied- en Heemkundige kring Het Houtland*. Torhout: Heemkundige Kring Het Houtland, pp. 83-125.
- S.N. (2009) *Verslag proefonderzoek Markt 21 te Torhout*. Raakvlak rapport 2009/275. Brugge: Raakvlak.
- S.N. (2018) *Onder Torhoutse voeten. 75 jaar archeologie in Torhout*. Zquadra. Onder redactie van W. Verhelst. Torhout: Geschied en Heemkundige Kring het Houtland Torhout.
- Vanhoutte, S. (2023) *Een laatmiddeleeuwse waterput langs de Oostendestraat in Torhout (W.-VI.). Eindverslag van een toevalsvondst*. Onderzoeksrapporten agentschap Onroerend Erfgoed 268. Brussel: Agentschap Onroerend Erfgoed, p. 14. Beschikbaar op: <https://oar.onroenderfgoed.be/item/6466>.
- Waitz, G. (1833a) *Historiae Tornacenses*, in *Monumenta Germaniae Historica*. Hannover: Impensis Bibliopolii Aulici Hahniani (Scriptores, XIV), pp. 327-352.
- Waitz, G. (1833b) *Liber de restauratione monasterii Sancti Martini Tornacensis Continuatio*, in *Monumenta Germaniae Historica*. Hannover: Impensis Bibliopolii Aulici Hahniani (Scriptores XIV, XIV), pp. 318-327.
- Yamada, M. (1991) Le mouvement des foires en Flandre avant 1200, *Villes et campagnes au Moyen Âge. Mélanges Georges Despy*, pp. 773-789.
- Yante, J.-M. (2016) Le réseau des foires de Champagne (XIIe-XIVe siècles). Émergence, structuration et connexions, *Réseaux politiques et économiques*. (Éditions du Comité des travaux historiques et scientifiques), pp. 67-81.
- Agentschap Onroerend Erfgoed (2025) *CAI - Centrale Archeologische Inventaris*. Beschikbaar op: <http://cai.onroenderfgoed.be>.
- Inventaris Onroerend Erfgoed (2023) *Parochiekerk Sint-Pietersbanden*. Beschikbaar op: <https://inventaris.onroenderfgoed.be/erfgoedobjecten/87619> (Bezocht op: 28 september, 2023).
- Panorama Torhout postkaart (2023). Beschikbaar op: <https://www.delcampe.net/nl/verzamelingen/postkaarten/belgie/torhout/thourout-panorama-1213353729.html>.
- Ronsijn, W. (2022) *MARKTEN IN VLAANDEREN DOORHEEN DE VROEGMODERNE TIJD, Queteletcentrum*. Beschikbaar op: <https://www.queteletcenter.ugent.be/markten-in-vlaanderen-doorheen-de-vroegmoderne-tijd/> (Bezocht op: 10 november, 2023).
- S.N. (S.D.) *Eeuwenoude traditie*. Beschikbaar op: <https://cagnet.be/page/vet-vee-traditie#:~:text=In%20het%20graafschap%20Vlaanderen%20vielen,elke%20foor%20dertig%20dagen%20duurde>.
- Torhout Postkaart Kerk (2023). Beschikbaar op: <https://www.delcampe.net/nl/verzamelingen/postkaarten/belgie/torhout/torhout-kerk-nr-2129-311781212.html>.

AGIV & Provincie West-Vlaanderen (2014) Agentschap voor Geografische Informatie Vlaanderen: Atlas der Buurtwegen Vlaanderen (ca. 1840) Provincie West-Vlaanderen. Provincie West-Vlaanderen. Beschikbaar op: <http://www.geopunt.be>.

Blaeu, J. (1649) Thoraltum vulgo Thorout, Antiquissimum Flandriae oppidum. Amsterdam.

KBR & AGIV (2010) Koninklijke Bibliotheek van België & Agentschap voor Geografische Informatie Vlaanderen: Ferraris kaart - Kabinetskaart der Oostenrijkse Nederlanden en het Prinsbisdom Luik, 1771-1778. agentschap Informatie Vlaanderen. Beschikbaar op: <http://www.geopunt.be>.

s.n. (2018) Medieval Trade Routes and Trade Fairs. s. I. Beschikbaar op: <https://www.discoveringbelgium.com/medieval-flemish-cloth-industry/>.

Meijns, B. (2022) Grootschalige en veelbelovende opgravingen in het centrum van Torhout - Emulatie.

Poortersboek van Torhout (met alle nieuwe poorters en -aanvragen tot de 17e eeuw) (zonder datum).